

TANULMÁNYOK

NÉMETH NÓRA – VIRÁG ZSOLT

A KESZTHELYI FESTETICS-KASTÉLY ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE AZ ÚJ KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Magyarország egyik legnagyobb méretű kastély-épületével, a keszthelyi Festetics-kastéllyal a korábbiakban Péczely Piroska foglalkozott behatóan. Az 1950-es és 60-as években megjelent közleményei a közelmúltig a legteljesebb feldolgozását jelentették e fontos, több korszak kultúráját képviselő épületnek.¹ Jelen tanulmányunkban az ő munkájára is támaszkodva, de új kutatások, a közelmúltban feltárt levéltári források, publikálatlan tervek és eddig ismeretlen archív fotók felhasználásával kívánjuk a kastély építéstörténetét összefoglalni, számos új elemmel gazdagítva azt.²

A mai kastély három fő periódusban épült: a keleti főszárny Festetics Kristóf idején 1745 és 1750 között, a déli oldalszárny és annak kiforduló szárnyrésze (könyvtárszárnya) Festetics (I.) György

idején 1792 és 1804 között, majd az északi szárnyrészek Festetics (II.) Tasziló idején 1883 és 1887 között. Bár ezen kívül több ízben tervezték az épület átalakítását különböző időpontokban, ezen tervek nem valósultak meg, egy kisebb átalakítást kivéve, amelyre Festetics (I.) Tasziló birtokossága idején, 1866-ban került sor.

A kastélyt az évszázadok folyamán a Festetics család nyolc generációja lakta; a rezidencia építéstörténetét az egyes tulajdonosokhoz kapcsolódóan mutatjuk be. A kastély teljes épületén egységes szempontok szerinti, minden részletre kiterjedő falszövetkutatásra ez idáig nem nyílt lehetőség, csak egyes részek megvizsgálására. Egy esetleges későbbi épületkutatás tovább árnyalhatja majd a rezidencia építéstörténetét.

1. 1739–1768 – FESTETICS KRISTÓF (1696–1768) BIRTOKOSSÁGÁNAK IDEJE

*A keszthelyi uradalom megszerzése,
a Festeticsek birtokosságát megelőző épületek nyomai*

Festetics (II.) Pál – aki pályája során főhadnagy, kapitány, dunántúli alkapitány és országgyűlési követ volt – 1712. február 20-án vette zálogba gersei gróf Pethő János keszthelyi birtokait 5000 forintért.³ Keszthely azonban kissé félreesett a többi birtokától, ezért 1719. szeptember 13-án elcserélte az itteni javak zálogjogát Bakó Farkassal annak nagybajomi birtokáért, s a kettő értékkülönbséteként további 3124 forintot fizetett Bakónak.⁴ Ezt a cserét 1722. augusztus 6-án Pethő János is megerősítette.⁵

Festetics (II.) Pál fia, Festetics Kristóf 1738-ban visszaváltotta Bakó Farkastól a Pethő család ná-

la zálogban lévő keszthelyi birtokait,⁶ majd 1739. február 6-án a település legnagyobb birtokosától, gersei gróf Pethő Zsigmondtól 24 000 forintért megvásárolta a perekkel terhelt keszthelyi uradalmat.⁷ A pereket még ezután is tovább folytatta. Mária Terézia királynő 1741. augusztus 23-án kelt oklevelével megerősítette Festetics Kristófot és utódait Keszthely birtokában.⁸

A mai kastély pincéjében végzett részleges falszövetkutatás adatai szerint a pince falai magukban foglalják egy korábban itt állt épület megmaradt pincerészét.⁹ Ez a korábbi épület a Festetics-uradalom első, 1741-es összeírása alapján azzal a plébániatemplomtól nyugatra említett földszintes majorsági kőházzal azonosítható,¹⁰ amelyet a gersei

gróf Pethő család nála zálogban lévő birtokán Bakó Farkas emeltetett a zálogbirtokosság időtartama alatt, valamikor 1719 és 1738 között.¹¹ (A majorságot két jobbágytelekből alakították ki, 1699-ben még csak egy sövényfalú házat említettek ezen a területen.¹²) Az említett majorsági kőházból megmaradt kelet-nyugati hossz tengelyű, kőből rakott boltozatú pincerész napjainkban a fő, délkeleti, legrégebbi kastélyszárny alatti pince déli traktusát képezi. Az ettől északra található pinceterek fal-, tám- és boltozati rendszere már a Festetics Kristóf által emelt első kastély földszinti térrendszerével megegyező elrendezésű, a falai a földszinti térrendszer falainak terheit hordják, tehát minden bizonnyal egyszerre épültek. Az, hogy a kőből rakott boltozatú pincerészhez a tőle északra lévő pincerész utólag épült hozzá, abból is látható, hogy az új pinceterek kiépítésekor a kőből épített korábbi boltozatot megbontották, s benne az új, szomszédos terek felé kapcsolódást teremtve téglából készült boltíókokat építettek ki.¹³ Péczely Piroska is publikált egy megfigyelést, amely szerint a kastély ugyanezen részének 1966-ban kezdődött felújításakor: „A munkálatok során a déli szárny keleti sarkánál levert vakolat alól óriási terméskövekből épült rendkívül vastag fal bontakozott ki.”¹⁴

Festetics Kristóf kastélya a tervek és a leírások alapján

Festetics Kristóf pályája során Somogy vármegyei országgyűlési követ, Somogy vármegyei alispán, a Helytartótanács tagja, arany sarkantyús vitéz, és a Hétszemélyes tábla bírja (septemvir) volt. 1746-ban az uralkodó neki és bátyjának, Józsefnek adományozta a Tolna vármegyei Tolna mezővárost, egyúttal a „tolnai” nemesi előnevet. Ő volt a család legjelentősebb vagyonszerzője, a keszthelyi hitbizomány megalapítója, és az ő nevéhez fűződik a keszthelyi családi rezidencia felépítése is, amely épület a mai kastély délkeleti szárnyát képezi.

Festetics Kristóf 1745-ben kezdte meg a keszthelyi kastély felépítését, amelyről Móricz András 1745. április 14-én Pozsonyból Ságára – a Festeticsek másik jelentős birtokközpontjába – küldött levele tanúskodik, amely „Keszthelyi Épületnek, melyet az Ingenieur kezembe adót, Delineatioját [tervét, rajzát]” említette.¹⁵ Sajnos az említett „Ingenieur”, azaz mérnök (építőmester) kilétéről nincs pontosabb információ. A kastély munkálatai 1750-ben fejeződhetnek be, ugyanis egyazon év január 27-ei forrás már arról számolt be, hogy Simon Eder asz-

talos legénye két hétig padlót rakott a „fölső házakban”, valamint Szaurer István tisztartó számadáskönyve szerint szintén ebben az évben az „Új épületben” az ajtókat is lefestették.¹⁶

A földbirtokos által barokk stílusban emeltetett egyemeletes kastély megközelítően téglalap alaprajzú volt. Az építés időszakából tervrajzot nem ismerünk az épületről, ekkori alaprajza, kialakítása azonban későbbi források alapján jól rekonstruálható. A meg nem valósult 1755-ös,¹⁷ 1759-es,¹⁸ 1768-as,¹⁹ 1769-es²⁰ és 1770-es²¹ keltezésű bővítési terveken látható a meglévő épület alaprajza is, de az 1783-as I. katonai felmérés térképén lévő épületkontúr is még mindig csak a Festetics Kristóf által emelt kastély kialakítását rögzítette. Különösen az 1769-es átépítési terv árul el sokat a kastély ezen első építési periódusáról, mivel a meglévő részeket fekete színnel, az újonnan építendő részeket pedig rózsaszínnel jelölte mind a földszinten, mind az emeleten.

Az említett források alapján megállapítható, hogy a keszthelyi kastély ekkori formájában egy tehetős, a köznemesség vagyonos felső rétegéhez tartozó földbirtokos barokk kastélyának a tipikus kialakítását követte, sőt, az utóbb jelentősen kibővített rezidencia e délkeleti szárnyának a tömege és térstruktúrája lényegét tekintve ma is a Festetics Kristóf által felépített formájában látható. A középrizalit földszintjén kocsiáthajtós kapualj, az emeleten pedig díszterem (nagyebédlő) létesült, az északi és a déli szárnyrészek mindkét szinten kéttraktusos elrendezést kaptak, traktusonként 3–3 helyiséggel. Természetesen a kastély pincéjének e része is elnyerte – főbb jellemzőit tekintve – mai formáját már az első építési periódusban, amint az egy későbbi, 1799-es keltezésű, Rantz János György által készített kastélybővítési terv metszetén is látható.²²

Bél Mátyás latin nyelvű leírásában így írt a városról és a kastélyról: „Az intenzív szőlőművelésen és a korszerű földművelésen kívül híresek a vásárai. Egykor a Pethő család örökös birtoka, most Festetich Kristóf családjának engedelmeskedik és a kellemes fekvésű kastéllyal, s más fényűző épületek és kertek gyönyörűségével, a tengerihez teljesen hasonlatos, kellemes hajókázással, vadászattal és halászáttal a Festetichek hozzáértése által úgy el van látva, hogy igen sok néző lelkét képes megragadni és felvidámitani.”²³ A kor jellegzetes fogalmazási módját tükröző leírás a kastély 1745-ben megkezdett felépítése és Bél 1749 augusztusában bekövetkezett halála közötti időszakban keletkezhetett, feltehetően akkor, amikor kívülről már készen állt az épület.

A fennmaradt tervlap tanúsága szerint a folyamatosan gyarapodó vagyónú Festetics Kristóf egy évtizeddel később, 1755-ben már U alakú, két hátranyúló szárnyal rendelkező rezidenciává szeretne volna kibővíteni keszthelyi kastélyát,²⁴ ez a terv azonban nem valósult meg (1. kép).

A tervet Hoffstedter Kristóf (1717–1782), eredeti névírással Christoff Carl von Hoffstedter (más formában Hofstädter, Hofstaedter), az uradalom „első kőműves mestere” – vagy ahogyan a terválírásokon németül szerepelt: „mauermeister” – látta el aláírásával. (Az, hogy az építőmester írta alá a tervet, a kor uradalmi építési irodáinak működési gyakorlatát ismerve nem jelentette azt feltétlenül, hogy azt személyesen ő is rajzolta, viszont a terv kidolgozásában bizonyosan döntő részt vállalt.) Arra vonatkozóan ez idáig nem került elő adat, hogy az 1745-ben megkezdett Festetics Kristóf-féle kastélyt Hoffstedter Kristóf tervezte volna, viszont befejező munkálatainál már biztosan szerepet játszott. Neve és pecsétje először a Festetics-kastély 1749. évi építkezési elszámolásán a kőművesek, napszámosok és ácsok bérjegyzékének aláírásában szerepelt.²⁵

Hoffstedter Lotaringiából származott, Keszthelyen akkor telepedett le, amikor a birtok megszerzése után Festetics Kristóf német nyelvterületről mesterembereket hívott a városba; Hoffstedtert már valószínűleg Bécsből szerződtették az itteni feladatokra. A kiváló szervezőként ismert mester irányította haláláig a Festetics-uradalom építési irodáját is. Keszthelyen az ő vezetésével alapították meg 1751-ben a kőművesek, kőfaragók és ácsok céhét.²⁶

1759-ből újabb Hoffstedter-terv maradt fenn a levéltárban a kastély kibővítésére vonatkozóan,²⁷ azonban ez sem került megvalósításra. A tervlapon a rezidencia földszinti alaprajza, a közeli melléképületek földszinti alaprajza, és a park látható. Az 1755-ös tervhez képest csekély változtatást tartalmazó rajzokon jelölték a boltozatokat is, és egy nyitott kocsíáthajtó formájában megjelent az átjárás elvi lehetősége a tervezett északi szárny közepén a kastélyudvarból a melléképületek felé. Ez az első fennmaradt terv a melléképületekre vonatkozóan, a feliratok tanúsága szerint istállót, szénatárolót, fészert, kovácsműhelyt, és az istállótisztek szobáit tervezték bennük elhelyezni (2. kép).

2. 1768–1782 – GRÓF FESTETICS (III.) PÁL (1722–1782) BIRTOKOSSÁGÁNAK IDEJE

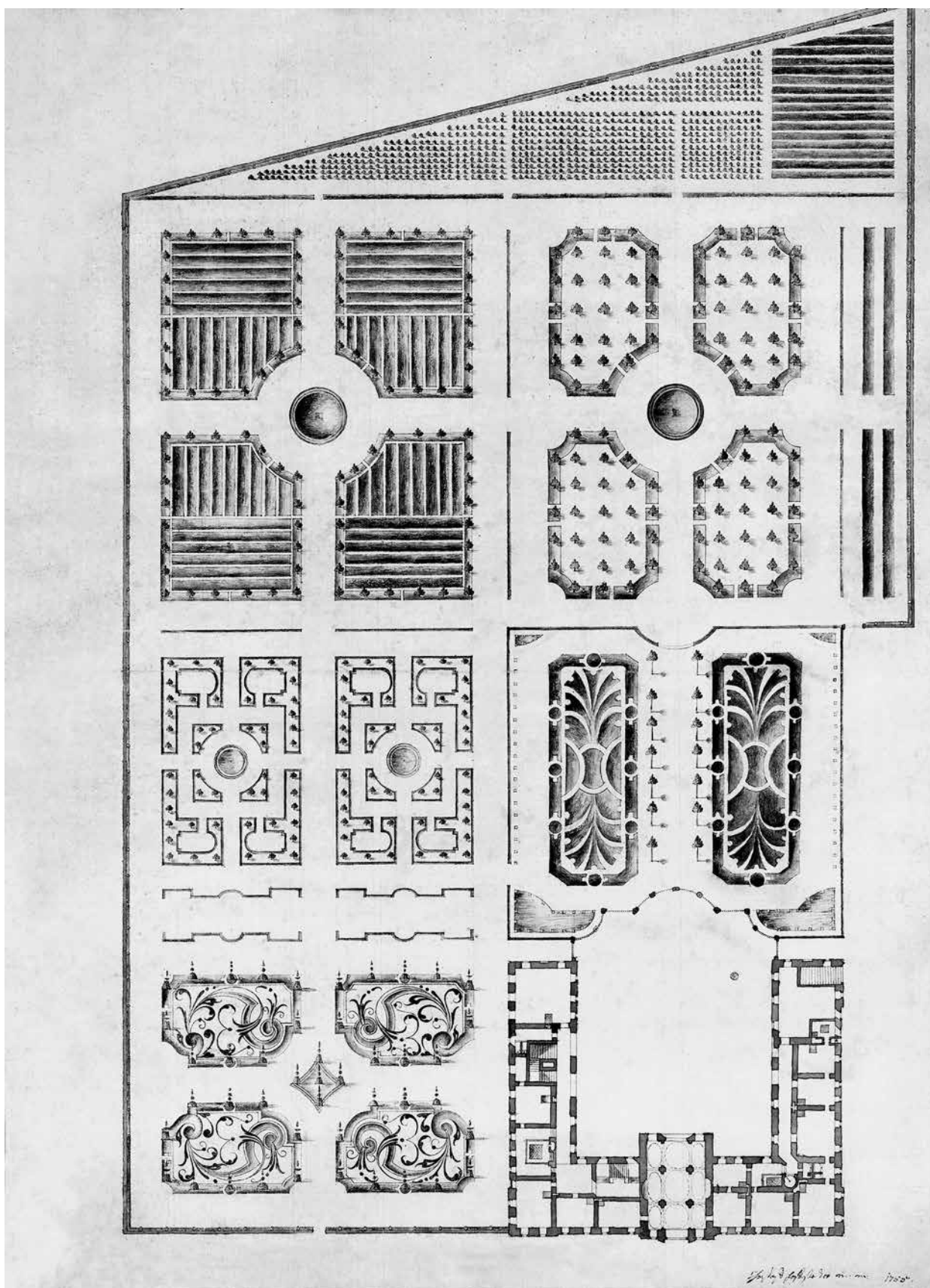
Festetics Kristóf idősebb fia, Festetics (III.) Pál fényes pályát futott be. Ennek során 1748-tól Sopron vármegye helyettes alispánja, 1749–56-ban alispánja, 1751-ben országgyűlési követe, 1756-ban a kőszegi kerületi tábla ülnöke, 1758-tól udvari tanácsos, 1759-től kamarai tanácsos, az 1767-es úrbérrendezés legfőbb kidolgozója, 1772-től a magyar kamara alelnöke, 1777-től pedig Baranya vármegye főispánja volt. A földbirtokosnak 1772-ben magyar grófi rangot adományozott Mária Terézia királynő, így módon a Festetics család a főnemesség soraiba emelkedett.

(III.) Pál a birtok 1768-as megöröklése után, még azon év júniusában új tervváltozatot készíttetett Hoffstedter Kristóffal a rezidencia bővítésére.²⁸ Ezt követően Hoffstedter 1769-es²⁹ és 1770-es keltezésű terveket, tervváltozatokat³⁰ is készített a kastély átalakítására. Mind követte az eddigi változatokat abban, hogy a kastély U alakú lett volna, ha megvalósul valamelyikük. Mivel azonban Festetics pénzügyi helyzete folyamatosan romlott,

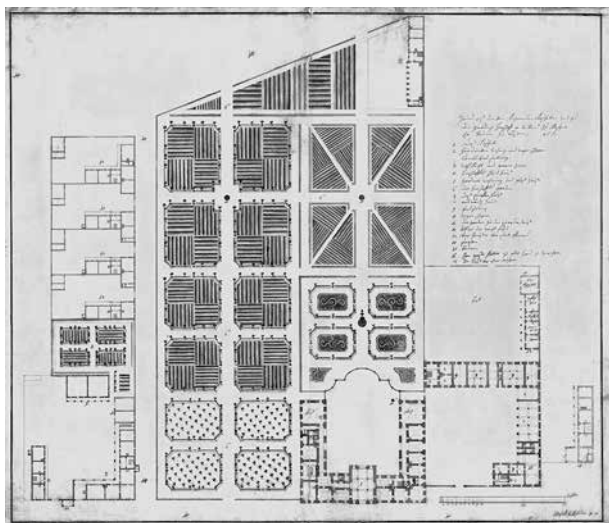
az építkezések megvalósításához szükséges anyagi háttér soha nem állt a rendelkezésére, így módon egyik átépítési terv sem valósult meg.

Hoffstedter Kristóf az előbb említett 1768-ban készített tervrajza az 1759-essel minden lényeges elemében megegyezik. A kastély épületét tekintve apróbb változás, hogy a délkeleti sarokhoz csatlakozó kertfal nyugatabbra került, valamint egy kályha elhelyezése módosult a déli szárnyban. Jelentősebb különbség, hogy a korábbi, 1755-ös és tulajdonképpen a most tárgyalt 1759-es terv zárt megoldásával szemben is a hátranyúló szárnyak udvari oldalának a földszinti középső része nyitott, árkádos kialakítást kapott volna az 1768-as terv szerint. Ez a nyitott megoldás jelenik meg innentől kezdve a későbbi, 1769-es és 1770-es terveken is (3. kép).

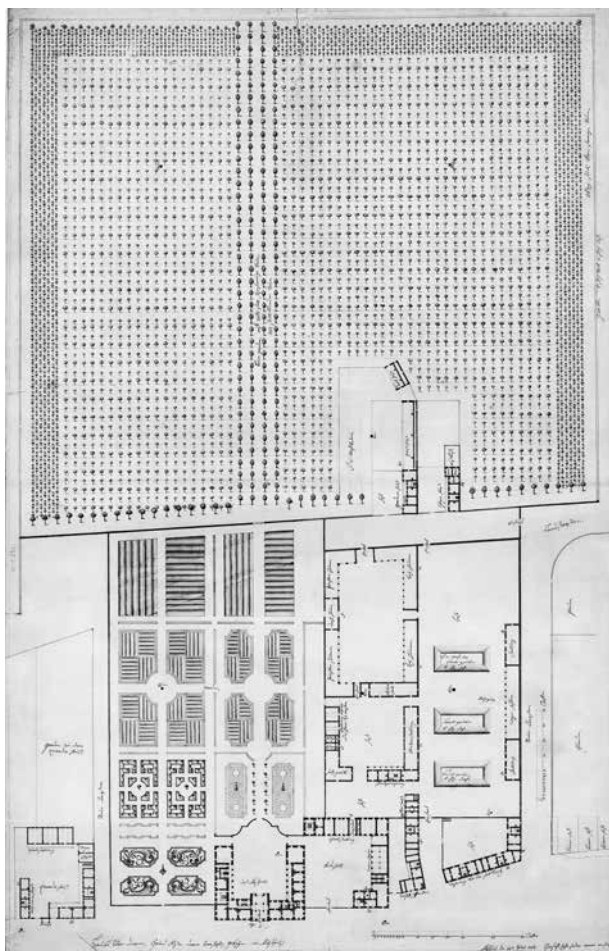
Az 1769-ben készült tervlapon az 1768-as tervlaphoz képest már markáns változásokat tapasztalunk: az U alakú kastély hátranyúló szárnyainak a végéhez már L alakban kiforduló új szárnyrészeket is tervezett Hoffstedter, így módon az ezen a terven látható alaprajz már talpas U betűt formáz. A kastély hátranyúló szárnyai egyemeletes, a kiforduló új szárnyrészek kétemeletes kialakításúak lettek volna. Ezen terv alapján látható, hogy a könyvtárterem kialakításának és épületen belüli elhelyezé-

1. Hoffstedter Kristóf kőműves mester első fennmaradt terve a kastélyról (földszint) és kertjéről, 1755. MNL OL T 3 – No. 4.

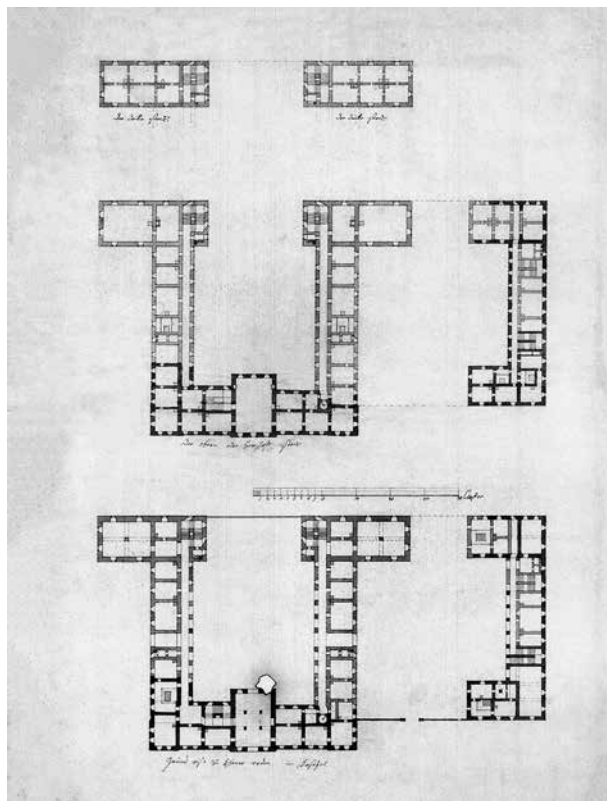

2. Hoffstedter Kristóf terve a kastélyról (földsztint), melléképületeiről és kertjéről, 1759. MNL OL T 3 – No. 5.

3. Hoffstedter Kristóf terve a kastélyról (földsztint), melléképületeiről és kertjéről, 1768. MNL OL T 3 – No. 20.

sének a később, Festetics (I.) György birtokossága idején megvalósult gondolata már Festetics (III.) Pálnál felmerült.

4. Hoffstedter Kristóf terve a kastély és a kiskastély átépítéséről (földsztint, első emelet, második emelet) a meglévő és az új részek jelölésével, 1769. MNL OL T 3 – No. 31.

Ahogy már említettük, az 1769-es átépítési terv sokat elárul a bővíteni tervezett Festetics Kristóf-féle – megközelítően téglalap alaprajzú – barokk kastély, a mai épület legrégebbi része kialakításáról is, hiszen a terveken a meglévő részeket fekete színnel, az építendő részeket pedig rózsaszínnel jelölték, ez alapján is tudjuk, hogy a hátranyúló szárnyak kiépítését ekkor még csak tervezték. Mivel a rezidenciától északra fekvő egyemeletes kiskastély épülete is látható a terven, annak fekete jelölésű falai alapján tudjuk, hogy 1769-ben már ez az épület is állt teljes kiterjedésében, csak néhány módosítást eszközöltek volna rajta. Az 1768-as terv még a kiskastély nyugati szárnyának a jelentősebb kiépítésével számolt, ez azonban a kastély északi szárnyának az akkor megjelenő kiforduló új szárnya miatt az 1769-es tervről már elmaradt, mivel nem fért volna el (4. kép).

Érdekesség, hogy 1769-ből fennmaradt Keszthely mezőváros egy olyan térképe, amelyre már rárajzolták az 1769-es terven szereplő – de ebben a formájában soha meg nem valósult – kibővített kastélyt, valamint annak tervezett melléképületeit³¹ (5. kép).

A rezidencia homlokzatáról is ebből az évből, 1769-ből származik az első ismert terv.³²

5. A keszthelyi uradalom helyszínrajza, amelyre rákerült a kibővíteni tervezett kastély új alaprajzi kontúrja is [Situation der Herrschaft Keszthel in Szaladienszer Comitatus], 1769. Balatoni Múzeum Térképtára, ltsz.: 75.525.

A Hoffstedter Kristóf által készített rajz nyugatról ábrázolja a kastélyt, amelyet – német nyelvű felirata szerint – a méltóságos úr építtetni szándékozik.³³ Ez a tervrajz komoly jelentőséggel bír, ugyanis negyed évszázaddal később tulajdonképpen ennek a logikája alapján, ehhez hasonló módon valósult meg a kastély részleges kibővítése – a déli oldal hátranyúló szárnyának a felépítése –, és az ezen ábrázolt kialakításhoz hasonló állapot látható a kastély nyugati (udvari) oldalának déli részéről fennmaradt, 1880

előtt készült fényképen.³⁴ (Ez a Boros Imre keszthelyi fényképész által készített fotó azon két komoly forrásértékű archív kép egyike, amelyeken az 1883–1887-es nagy átalakítás és kibővítés előtti állapotában látható a keszthelyi rezidencia.) Szintén ezt a kialakítást örökölte meg Victor Rumpelmayer egyik datálatlan, de biztosan 1883-ban készült – még a régi állapotot rögzítő – nyugati homlokzati terve.³⁵ Az 1769-es homlokzatterven a kastély keretelt ablakai egyszerű kialakításúak, a középrizalit félköríves emeleti és ovális földszinti ablakai kivételével egyenes záródásúak, az első emeleti ablakok felett egyenes szemöldökpárkány is látható. A földszint sávozott, a kétemeletes kiforduló szárnyak nyugati homlokzatának emeleti ablakait két szintet átfogó kettős pilaszterek tagolják. Az egyemeletes középrizalitot és a kétemeletes kiforduló szárnyakat manzárdtető borítja (utóbbi végül nem kapott manzárdos kialakítást). A kastélypark kerítését is feltüntették a homlokzatterven (6. kép).

Az 1770-es terv az 1769-es terv továbbfejlesztése kisebb módosításokkal. Hoffstedter Kristóf tehát több, lényegében csak részleteiben különböző barokk kastélybővítési tervet készített (7. kép).

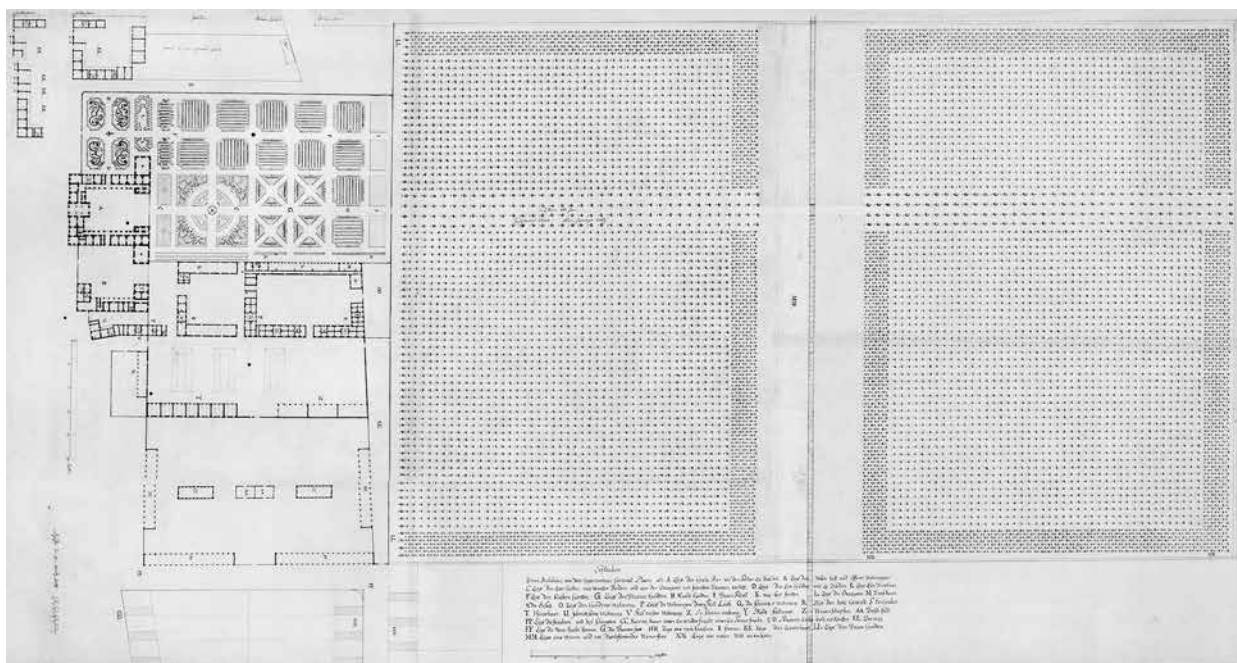
Több olyan tervváltozat és helyszínrajz is fennmaradt a levéltárban, amelyeken nem szerepel dátum,³⁶ ezek feltehetően 1755 és a kastély 1792-ben megkezdett bővítése közötti időszakban keletkeztek, és az 1755 és 1770 között készült tervek megoldásait ismételik; van közöttük, amelyik még az 1755–68-as alaprajzot, és van, amelyik az 1769–70-es alaprajzot mutatja.

Festetics (III.) Pál kastélya a leírások és az inventáriumok alapján

1770-ben Keszthelyen járt II. József német-római császár (1780-tól magyar király), akinek a kastély

6. Hoffstedter Kristóf terve a kastély kibővítéséhez, nyugati homlokzat, 1769. MNL OL T 3 – No. 32.

7. Hoffstedter Kristóf terve a kastélyról (földszint), melléképületeiről és kertjéről, 1770. MNL OL T 3 – No. 40.

és a park elhelyezéséről alkotott véleményét a tisztartó írta meg az éppen távol lévő Festetics (III.) Pálnak: „A fölséges császár... mondotta: Ha Festetics volnék, kastélyomat úgy építtettem volna, hogy kertem a Balatonra leszállt volna. Melyre én feleltem, hogy az épületet Méltóságos Urék Atyja kezdette.”³⁷ Valóban hosszú időn keresztül komoly problémát jelentett, hogy a kastély keleti főhomlokzata a város forgalmas főutcájára – egyben országútra – nézett, így hely hiányában az U alakúvá kiépíteni tervezett, majd a déli szárny tekintetében ténylegesen megvalósult bővítéssel az épület díszudvara nyugati irányba, a kert felé, nem pedig a keletre fekvő Balaton felé fordult. A díszudvarnak a kert felé történő kialakítása az európai gyakorlatban kevésbé volt megszokott, Magyarországon azonban – főként az ún. Grassalkovich-típusú kastélyoknál – jellemző volt.

Apja halála után (III.) Pál az elkészült tervek alapján tehát már főnemesi rezidenciának készült kibővíteni a kastélyt, de ahogy erről már szó esett, anyagi erőforrások híján ekkor sem kezdődtek meg a munkálatok. Viszont lehetséges, hogy sor került egy kisebb léptékű aszimmetrikus bővítésre, ugyanis három 1790 körül keletkezett különböző – de könnyen lehetséges, hogy egymásról másolt – térképen és helyszínrajzon³⁸ is megjelent a megközelítően téglalap alaprajzú, a kastély nyugati oldalának északi oldalrészéhez merőlegesen kapcsolódó, a középízalít (dél) felé benyúló rövid szárnyrész. Ennek a főépülethez meglehető-

sen szervesen kapcsolódó, szokatlan kialakítású szárnyrésznek az egykori létét azonban csak a mai kert területén végzett régészeti feltárással lehetne igazolni vagy cáfolni. (Amennyiben létezett ez a szárnyrész, akkor is igen rövid ideig állhatott fenn. Az 1791–92 körül készült terven³⁹ – amely alapján végül a déli hátranyúló oldalszárny felépült, és amelyen a meglévő falakat fekete színnel jelölték – ezen rövid északi szárnyrész létezésének nem találjuk nyomát.) (8. kép)

A nagyarányú építkezések elmaradása mellett azonban (III.) Pál 1772-ben kapott grófi rangjához illeően felújíttatta a kastély berendezését. Pozsonyban bútorokat vásárolt, Bécsben képereteket rendelt, majd 1780-ban Hubert Maurer cs. és kir. akadémiai festővel megfestette saját és felesége portréját, de Antoine Rosier pozsonyi és Franz Wösner bécsi művészekről is vett festményeket. A gróf több díszes ezüst és arany edényt rendelt Joseph Stadlertől és Christoph Jungertől. A rezidenciában egy igen gazdag, 117 darabból álló rézmetszet-gyűjteményt őriztek.⁴⁰ Megjelentek a kastélyban a technikai újdonságok is: „electrum, kamera obscura, szócsó, barométer, thermometer, perspektiva”, valamint a sakk mellett a trik-trak (ostábla) játék.⁴¹

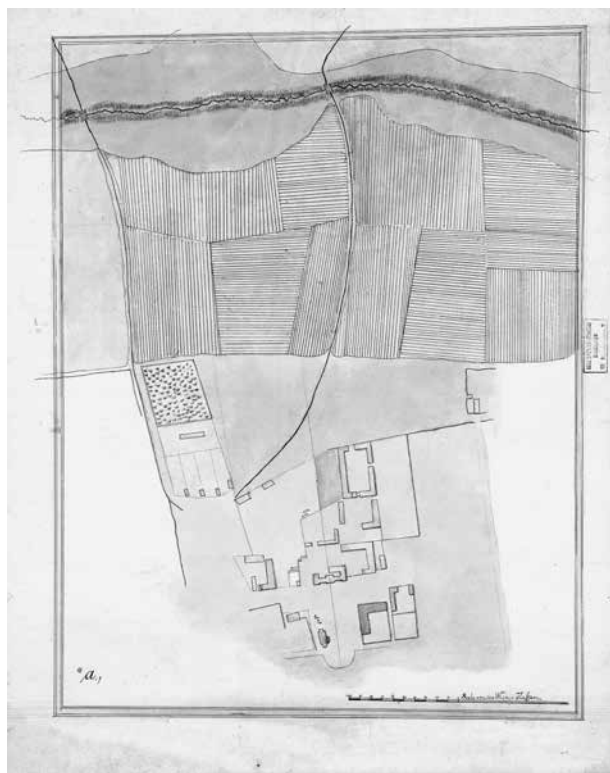
Amikor Festetics (III.) Pál 1782 áprilisában elhunyt, hatalmas, 1 150 000 forintnyi adósság terhelte birtokait.⁴² Halálát követően, 1782 októberének végén egy német nyelvű leltár készült az épület berendezési tárgyairól, az inventáriumban a kastély és a kiskastély („HinterGebau”) 29, illetve 11 helyisége szerepelt.⁴³

3. 1782–1819 – GRÓF FESTETICS (I.) GYÖRGY (1755–1819) BIRTOKOSSÁGÁNAK IDEJE

Festetics (III.) Páltól idősebb fia, Festetics (I.) György örökölte a keszthelyi birtokot. A gróf katonatisztként szolgált, alezredes volt a Graeven-huszárezredben, a katonai pályától 1791 májusában főként politikai okok miatt vonult vissza. Amikor hazatért Keszthelyre – zilált állapotban átvett birtokait mintegy egy évtizedig katonai állomáshelyeiről igazgatta –, a Festetics Kristóf által emelt barokk kastély volt az otthona.

*A kastély második jelentős építési periódusa:
a déli oldalszárny*

Végül Festetics (I.) György volt az, aki a kastély korábban sokszor tervezett kibővítését megvalósította, igaz, ő is csak félig, ugyanis a tervezett két – a főépülettel U alakot formázó – hátranyúló szárny közül csak a déli épült fel. A munkálatok anyagi hátterét a Festetics-uradalmak növekvő jövedelemtermelő képessége biztosította, köszönhetően a – *Georgikont* is megalapító – gróf által bevezetett rendkívül korszerű gazdálkodási formáknak.

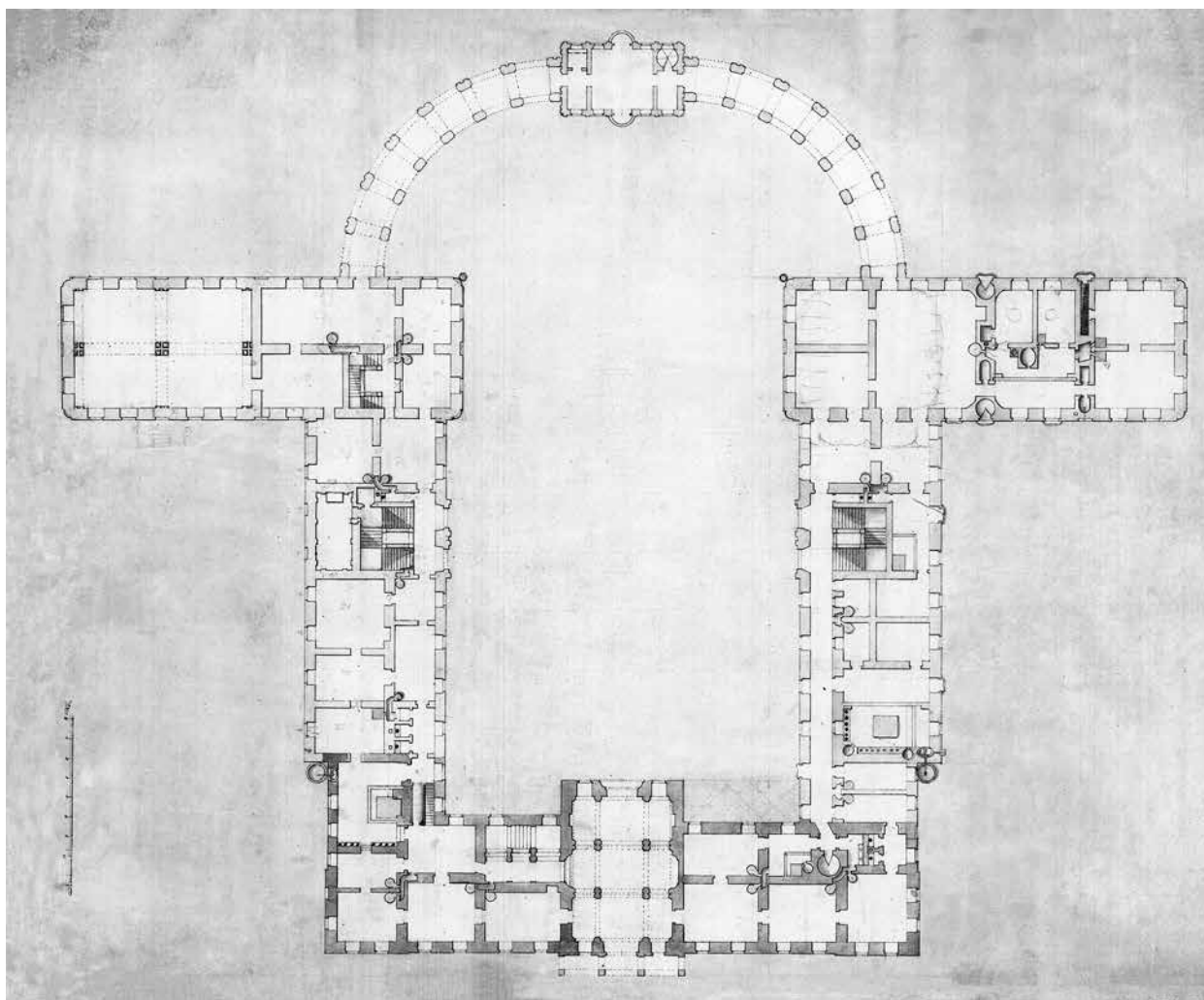
8. Rajz a kastélyról és környékéről, feltehetően 1755 és 1792 között. OSzK TK 520

A kastély részleges kibővítése egy olyan tervlap alapján történt,⁴⁴ amely datálatlan és szignálatlan formában a Magyar Nemzeti Levéltár anyagában található,⁴⁵ egy utólag tévesen 1812-es évszámmal ellátott változatát⁴⁶ pedig a keszthelyi Festetics-kastély Helikon Könyvtárában őrzik. A tervlap 1791–92 táján, közvetlenül az építkezések 1792-es megkezdése előtt, vagy valamivel korábban készülhetett.⁴⁷ Ezen a földszinti részt ábrázoló terven szürkével jelölték a meglévő épületet – amely csak minimálisan, néhány közfalat tekintve tért el az 1769-es terven rögzített, akkor meglévő állapottól –, és rózsaszínnel tüntették fel a tervezett bővítést. Ezen terv alapján is megállapítható, hogy – a szakirodalom egy részében leírtakkal ellentétben – a terv készítésének időpontjában még nem voltak oldalszárnyai az épületnek (9. kép).

A részlegesen megvalósult 1791–92 körüli terv készítőjének a neve nem ismert. Hoffstedter Kristóf 1782-ben bekövetkezett halála után Sebestyén Sámuel mérnök vette át az uradalmi építési iroda vezetését,⁴⁸ Rantz János György (eredeti névírással Johann Georg Rantz) kőműves mester pedig a besztottjaként működött, Rantz 1804-ben bekövetkezett haláláig.⁴⁹

Az 1791–92 táján készült terv maradéktalan megvalósulása egy U alaprajzú, a szárnyvégeket összekötő félköríves alaprajzú kettős oszlop- vagy pillérsorral lezárt elegáns kastélyt eredményezett volna, azonban végül csak a déli szárny épült fel, az északi szárny és a kolonnád sosem készült el. Erre a legfontosabb bizonyíték az 1812-es hiteles kastélyalaprajz,⁵⁰ felirata szerint „a keszthelyi kastély alaprajza 1812-es jelenlegi állapotában” – amelyen pontosan látható a felépült déli szárny, és annak valamennyi pincszinti és földszinti helyisége –, valamint az 1858-as kataszteri térképen⁵¹ látható kastélykontúr.

Az 1791–92 táján készült bővítési terv és az akkor fennálló állapotot hitelesen bemutató 1812-es felmérés között – a megépült déli épületrészek tekintetében – csak annyi a különbség, hogy egy tervezett közfal nem épült meg a déli szárny földszintjén a kiforduló szárnyrész (a könyvtárszárny) előtti utolsó szobában, egy közfalat viszont behúztak a kiforduló szárnyrész északnyugati traktusának középső termébe. A bővítési tervet elemezve az is megállapítható, hogy logikáját tekintve a Hoffstedter-féle 1769-es és 1770-es tervet követi a főszárnyhoz kapcsolódó egyemeletes oldalszárny hossza, valamint a kétemeletes kiforduló szárny-

9. A kastély részben, a déli oldalszárny és kiforduló nyugati szárnyrésze (a könyvtárszárny) tekintetében megvalósult bővítési terve, földszint, 1791–92 körül. MNL OL T 3 – No. 334.

rész tekintetében is. Ugyanakkor az újonnan emelt oldalszárny végül az új terv alapján szélesebb lett a korábban tervezett szárnyrésznél, a kastély déli homlokzatán a régi és az új rész kapcsolódási pontjánál ma is jól látszik a kiugrás. A korábban tervezettnél szélesebb új szárny kialakítását az egy szobasoros udvari oldalfolyosós koncepció két szobasorosra módosulása indokolta, amely a földszinten a korábban tervezett udvari oldali árka-dos folyosók is szobasorrá bővültek, és ablakokat kaptak. A kiforduló szárnyrész (a könyvtárszárny) esetében annyi változás történt, hogy a korábban tervezettnél hosszabb lett déli irányban, viszont nem épült meg az északi (udvar felőli) kiugró része (rizalitja).

Ha az 1769-es Hoffstedter-féle nyugati (udvari) homlokzati rajzot és az 1880 előtt készült nyugati homlokzati fényképet, valamint Victor Rumpelmayer egyik datálatlan, de biztosan 1883-ban készült – még a régi állapotot megörökítő –

nyugati homlokzati tervét⁵² összevetjük, akkor látható, hogy az 1792-ben megkezdett Festetics (I.) György-féle klasszicizáló késő barokk átépítés során nemcsak az alaprajzok, hanem a homlokzatok tekintetében is a korábban tervezetthez hasonló koncepció valósult meg, csak klasszicizálóbb formában. Rumpelmayer terve és a fénykép ugyanazt az állapotot mutatja, így a 19. század végi átépítése előtt a középrizaliton félköríves záródású kapu nyílt, mellette két oldalt egy-egy ovális ablakot helyeztek el. Az 1769-es homlokzati terven a főszárny nyugati homlokzatának déli szakaszán megfigyelhető a pincébe levezető – a falszövetkutatás során is azonosított – lépcső félköríves záródású kapuja, amely a fényképen és Rumpelmayer tervén már nem látható. A középrizalit emeleti ablakai is az 1769-es homlokzati tervhez hasonló formában láthatók az archív fotón, csak más kereteléssel. Az oromzat klasszicizálóbb kialakítású lett, timpanonos lezárást kapott. A nyugati homlokzat északi

(bal oldali) háromtengelyes oldalrizalitjának a kialakítása is jól látható a Rumpelmayer-féle felmérési terven, és szintén innen ismerjük a déli szárny kiforduló szárnyrészének, a könyvtárszárnynak a klasszicizáló késő barokk jegyeket hordozó, kétemeletes, tizenegy tengelyes, rizalitokkal nem tagolt, hálózatos rendszerű nyugati homlokzatát, amelynek emeleti ablakait két szintet átfogó pilaszterek osztották, az első emeleti ablakok felett háromszög-szemöldökök sora húzódott, a földszinti ablakok pedig félköríves keretelést kaptak.

Az építkezés folyamata a források tükrében

Az új déli kastélyszárny felépítésének a menetével kapcsolatban több adat maradt fenn a Festetics-levéltárban, többek között a Directoratus iratanyaga⁵³ között. Ezekből idézünk néhány fontosabbat. A kastély építési munkálatai 1792-ben már biztosan zajlottak, ugyanis 1792. június 4-én a tisztartó azt írta, hogy „[a] kastély építése pedig hat-hét kőműves legények munkálkodása mellett az elkezdett két szélső és az közép falak egyenlő magasságra föl lépett, és most az udvar felől lévő szélső falhoz újonnan 3 4/6 ölnyire az hosszában letett fundamentom után az fal magasságában nevelkedik”.⁵⁴ 1792. december 30-án Podolányi Ferenc a kastélyra fordított addigi költségekről készített számadását benyújtotta a Directoratusnak.⁵⁵ A Directoratus iratai szerint 1794. március 14-én Liechtenvalner József keszthelyi ács és meszes követ, fát, és kemendi cserepet kért az uradalomtól, de nem kapott, mivel azok az új kastélyhoz kellettek.⁵⁶ 1794. április 9-én „Az Új kastélynak ezen folyó esztendőben elkészülendő részeibe Átjárókhöz, Ablatokok, Táblák és padoláshoz szükséges fa, vagy kő minemőségek meghatározottak”.⁵⁷ Ebben az évben Piestyánszky Ignác tisztartótól fennmaradt az új kastély költségvetése, valamint egy arra vonatkozó adat, hogy egy „tégelást” fogadtak az építkezéshez.⁵⁸ Az 1795. évből ismertek a kőhöz, a téglához, a vashoz és a fához, valamint a stukkókhoz szükséges drótok beszerzéséhez kapcsolódó megrendelések. 1796. január 25-én Sebestyén „ingenieur” a kőműves munkákra szerződést kötött Eigner kőfaragóval,⁵⁹ egy április 4-én kelt feljegyzésben szó esett egy bécsi mester rézmunkáiról, valamint az abban az évben elkészítendő kályhákrol. Sebestyén járt Fuger (azaz Johann Heinrich Fuger festő) úrnál „a képfaragó academia directoratusánál” is „a menyezet jövőendő kép elosztódása végett”; szóba került, hogy a gróf saját maga fog a könyvtár mennyezetének kialakítására vonatkozóan vázlatot küldeni Fügernek.⁶⁰ Philipp

Jakob Prokop bécsi képfaragó – azaz szobrász – megbízásáról is fennmaradt adat ebből az időszakból, mégpedig abban az összefüggésben, hogy Sebestyén egyeztetni kívánt vele bécsi tartózkodása idején, de nem találta otthon.⁶¹

1796. április 20-án Eigner kőfaragó halála miatt Zitterbarth József keszthelyi kőfaragó szerződését terjesztették elő,⁶² Zitterbarth feladata volt valamennyi ajtó- és ablakkeret, a párkányok, a kutak és a figurális szobrok elkészítése. 1796. május 26-án Fischer Márton bécsi „képfaragás tudománybeli professzor úr” (Johann Martin Fischer) megküldte Sebestyén mérnöknek az általa készített szobrok árát.⁶³ 1796. augusztus 1-je körül az uradalmi építési irodában működő Rantz János György kőművesmester kérelmet írt a grófnak, „hogy mindennemű építészetre való nézve csak egyenesen Ónagyságától függessen”, emellett a járandóságairól és a munkaszervezésről is szó esett az írásban.⁶⁴ 1797-ben a feljegyzések szerint kályhákat hozattak Bécsből,⁶⁵ amelyeket a kastély új szobáiban állítottak fel.⁶⁶ Az épület fűtésére szolgáló cserépkályhák másik részét Pittermann József keszthelyi gelencsér készítette, akivel 1798-ban kötöttek szerződést, és akinek megadott minták szerint kellett dolgoznia. 1797-ben az új kastélyt teljesen bevakolták, lépcsőjét elkészítették,⁶⁷ és padlásának padlózatát is kitapasztották.⁶⁸ 1798-ban Pernhard János soproni szobafestővel szerződést kötöttek a kastélybeli festési munkák kapcsán.⁶⁹ Ugyanebben az évben Gyöngy József tisztartó és Sebestyén Sámuel mérnök elkészítették a keszthelyi építkezésekhez addig felhasznált építőanyagok összeírását, és tervezetet készítettek arról, hogy a munkálatok befejezéséhez milyen anyagokra, és azokból mekkora mennyiségre lesz még szükség.⁷⁰ Nem sokkal később Gyöngy tisztartó meg is kezdte a következő évi építkezésekhez szükséges építőanyagok beszerzését.⁷¹ 1799-ben sor került a kastély „grádicsrostélyának” – azaz lépcsőkorlátjának – a megrendelésére,⁷² ezeket a rozettás, klasszicizáló késő barokk vasrácsokat Dobrolán József keszthelyi lakatos készítette, és az ő munkája az ablaktalan, felső világítású „lámpás grádics” lépcsőházának a tetőrácsa is.⁷³ Ezen tetőrács beüvegezéséhez az úrkúti Gasteigner János üveghuta-bérlőtől rendelték 20 tábla különleges üveget darabonként 1 forint 10 krajcárért.⁷⁴ Ebből az évből fennmaradt a tisztartó kimutatása a kastély már elkészült és még tervezett asztalos- és lakatosmunkáiról, valamint az uradalmi mesterek fizetéseiről; fennmaradt a kasznár összeírása is az épülethez már felhasznált és még igényelt „materiák”-ról.⁷⁵ 1799. április 23-án az új kastély csatornáinak az elkészítésére szerződést kötöttek egy bádoggal.⁷⁶ Az új déli szárnyban a belső dí-

szítési és berendezési munkálatok egészen 1804-ig elhúzódtak, ennek mestereit Péczely Piroska publikálta tanulmányaiban.

A gróf főúri státuszát, igényességét jól reprezentáló építkezések igen jelentős összegekbe kerültek, Laky István vice-exactor összeírásának tanúsága szerint csak 1803. január 1. és 1804. május 4. között 56 593 forintot fordítottak a kastélyra.⁷⁷

A rezidencia aszimmetrikus kialakítása miatt a más kastélyok esetében megszokott, az épület főszárnyának a középtengelyére szimmetrikus férfi oldal – női oldal elrendezés is megváltozott, amint azt a fennmaradt inventáriumok bizonyítják. Bár viszonylag ritka, nem példa nélküli az, hogy a kastély főszárnyához csak egy oldalszárny kapcsolódik L alakot formázva, ilyen például az 1786-ban emelt bükkösi Petrovsky-kastély is. A főhomlokzati kialakítását tekintve rokon a keszthelyi kastély ezen periódusával az 1787-ben emelt U alaprajzú zalaszentgróti Batthyány-kastély – amelynek mai kocsiáthajtós terasza 19. század végi bővítés eredménye –, a mára lebontott, az archív képeken látható kialakítását 1790 és 1795 között elnyert marcaltói Esterházy-kastély, vagy az 1760-ban elkészült pétervásárai Keglevich-kastély.

1798-ban – amikor az újonnan emelt déli szárny esetében már a belső munkálatok zajlottak – Festetics (I.) György az átalakítással addig nem, vagy alig érintett keleti főszárny reprezentatív kiépítését is célul tűzte ki, amely a gróf elképzelései szerint a meglévő egyemeletes kastélyrész átalakítását és kétemeletesé tételét jelentette.

A földbirtokos az átépítés megtervezésére a bécsi akadémia professzorát, Andreas Fischer építészeti tanácsost, alsó-ausztriai főépítészt kérte fel, aki még abban az évben el is készítette a terveket a gróf által megadott instrukciók alapján.⁷⁸ Ezek a – mára elpusztult vagy ismeretlen helyen lappangó – tervek azonban úgy tűnik, hogy nem nyerték el teljesen Festetics tetszését, mert Fischer javaslatának a felhasználásával saját uradalmi kőművesmesterével, Rantz János Györggyel is rajzoltatott terveket. Erről egy 1798 végén készült jegyzőkönyvben az alábbiakat olvashatjuk: „Minekutána Sebestyén inzsenér [mérnök] úr hazaérkezett ön.g.a Rantz kőművesmesterrel nem csak az egész kastélyt újra felvetette, hanem az új felosztásnak ideáját és arra építendő új emeletnek plánumát is professzor úr által javasolt gondolatoknak használásával lerajzoltatta. Nem csak a fenék- s fennálló rajzolat három felül, hanem az Durchschnitt [keresztmetszet] – is elkészítették, s ha egyszer mind papiroson lészen, akkor ismét fog írni ön.g.a professzor úrnak s a dolog felül tovább értekezni.”⁷⁹ A kapcsolat azonban nem sokkal később megszakadhatott Fischerrel, mert a később-

biekben nem említik a nevét a keszthelyi kastély kapcsán.

A fent idézett 1798-as forrásban megnevezett tervlapok, vagy azok másolatai fennmaradtak a Festetics-levéltárban Rantz aláírásával, viszont egységesen az 1799-es dátum látható rajtuk. Az öt tervlapból álló sorozaton⁸⁰ a kőművesmester neve mellett azt olvashatjuk, hogy „Inventirt fon Herrn Gravn Festetits. Durchdem Johann Georg Rantz B. M. aber ausgearbeitet vor den Im Jahr 1799.”, tehát a gróf tulajdonképpen maga „tervezte” a kastély átalakítását, Rantz csak formába öntötte azt műszaki szempontból. Az, hogy a megrendelő főúr kastélya kialakításáról határozott elképzelésekkel rendelkezett, nem volt szokatlan a korban. (De pontosan ugyanez történt nyolc évtizeddel később Keszthelyen is, amikor Festetics [II.] Tasziló építtette át és bővítette ki a rezidenciát.) Arra is van példa, hogy a földbirtokos a neves építészől megrendelt terveket saját ízlése szerint átalakíttatta, és az a változat került ténylegesen megvalósításra, ez történt például báró Harruckern Ferenc gyulai kastélybővítése esetében az 1760-as évek közepén.⁸¹ A jegyzőkönyvekből az is kiderül, hogy Festetics (I.) György a rezidencia építési munkái során személyesen felügyelte a kivitelezés minden részletét. (A Festetics-uradalmakban egyébként minden kisebb-nagyobb építési munkát központosítottak, a keszthelyi tisztizék rendeletére 1799 júliusától valamennyi tervbe vett építkezés rajzát és költségvetését fel kellett terjeszteni az igazgatóságához. „Ez a munkát is meggyorsítja, mert nem a kezdéskor kell a jóváhagyásra várni” – írták.)⁸²

A Rantz-féle 1799-es tervekben végül semmi nem valósult meg; ennek oka a gróf anyagi helyzetében keresendő, amelyet egyrészt a déli oldalszárny felépítése, másrészt az ekkor már Bécsben külön élő felesége, valamint a szintén a császárvárosban lakó László fia költséges életmódja is jelentősen megterhelte.

A tervlapokon látható homlokzatok a 18–19. század fordulójának egyre erősebben klasszicizmusba hajló késő barokk stílusát képviselik, gazdag füzérdíszükkel, az oromzaton álló kővázáikkal. A hálózatos kialakítású keleti homlokzatot az első és a második emeletet átfogó óriás pilaszterek tagolják. A gazdagon díszített háromtengelyes középrizalit a főpárkány fölé emelkedik, első emeletén magas, félköríves záródású ablakok, második emeletén pedig egyenes záródású ablakok sorakoznak, a rizalit ablakait az emeleti részekben két szintet átfogó kompozit fejezetű pilaszterek keretelik. A timpanonban a Festetics család címere látható füzérekkel övezve. Az oldalrizalitok szegmensíves oromzattal záródnak, amelyeken egy-egy allegorikus szoborcsoport-

tot terveztek elhelyezni, a bal oldalin négy oroszlán vontatta kocsin ülő holdkoronás nőalak (amely az éjszakát jelképezi), a jobb oldalin pedig négylovas kocsin ülő napsugaras fejdíszű férfialak (amely a nappalt jelképezi) látható. Az épületet egyszerű magas tető fedi, csak a középrizalit feletti rész manzárdos kialakítású, ennek csúcsán Ceres szobra áll. A nyugati homlokzat középrizalitját négy darab két szintet átfogó ión oszlop díszítette volna, amelyeknek a tetejére – a rizalit második emelete elé – kőbábs mellvéddel ellátott erkélyt terveztek. A rizalitot kővázakkal díszített attika zárta volna le, amelyre órával ellátott, egy tengely szélességű, füzérekkel gazdagon díszített oromzat került volna. Kiemelendő, hogy a főszárny két végének – az oldalhomlokzatoknak – az első és második emeleti részei elé öt tengely szélességű, hat darab két szintet átfogó ión oszloppal ellátott, kőbábs mellvédes nyitott erkélyt terveztek, amelynek típusára nincs példa a magyar emléanyagban. A Rantz-féle tervek stílusa, a rajtuk megjelenő építészeti kialakítás egyértelműen a Bécsben működő Fischer professzor hatását tükrözik (10–13. kép).

További adalék az épület aszimmetrikus voltához és az északi szárny fel nem épüléséhez, hogy ez az 1799-es tervlap⁸³ az akkorra már felépült déli szárny indítását fekete, azaz meglévő épületrészként jelölte, míg a meg nem valósult északi szárny indítását rózsaszínnel, azaz felépíteni tervezettként tüntette fel (14. kép).

*Festetics (I.) György kastélya
a leírások és az inventáriumok alapján*

A Festetics (I.) György épületbővítésével immár megnövekedett alapterületű rezidencia első összeírásában, 1812-ben a kiskastéllyal együtt összesen 49 helyiségnek a berendezését vették számba. A leltárban említésre került – sorrendben – a gróf szobája, a nagy konyha, a nagy spájz, a kamra, a volt biliárdszoba. Itt minden bizonnyal az emelettel folytatódott a leírás: a zöld szoba, az inas szobája, a vörös szoba, a sárga szoba – amely az ifjú gróf volt szobája –, a biliárdszoba, a palota, a téli ebédlőszoba, a képes szoba, a grófné szobája, a gróf hálósobája, a gróf nappali szobája, a „második új szoba”, a „harmadik új szoba”, az inas szobája, a szobaleány szobája, az előszoba, a sekrestye, az ifjú gróf hálósobája, az ifjú gróf nappali szobája, és a gróf inasainak a szobája került említésre. Innen minden bizonnyal ismét a földszinttel folytatódott a lista: a kis kancellária, a kancellisták szobája, a protocollista szobája, a directionális szobája,

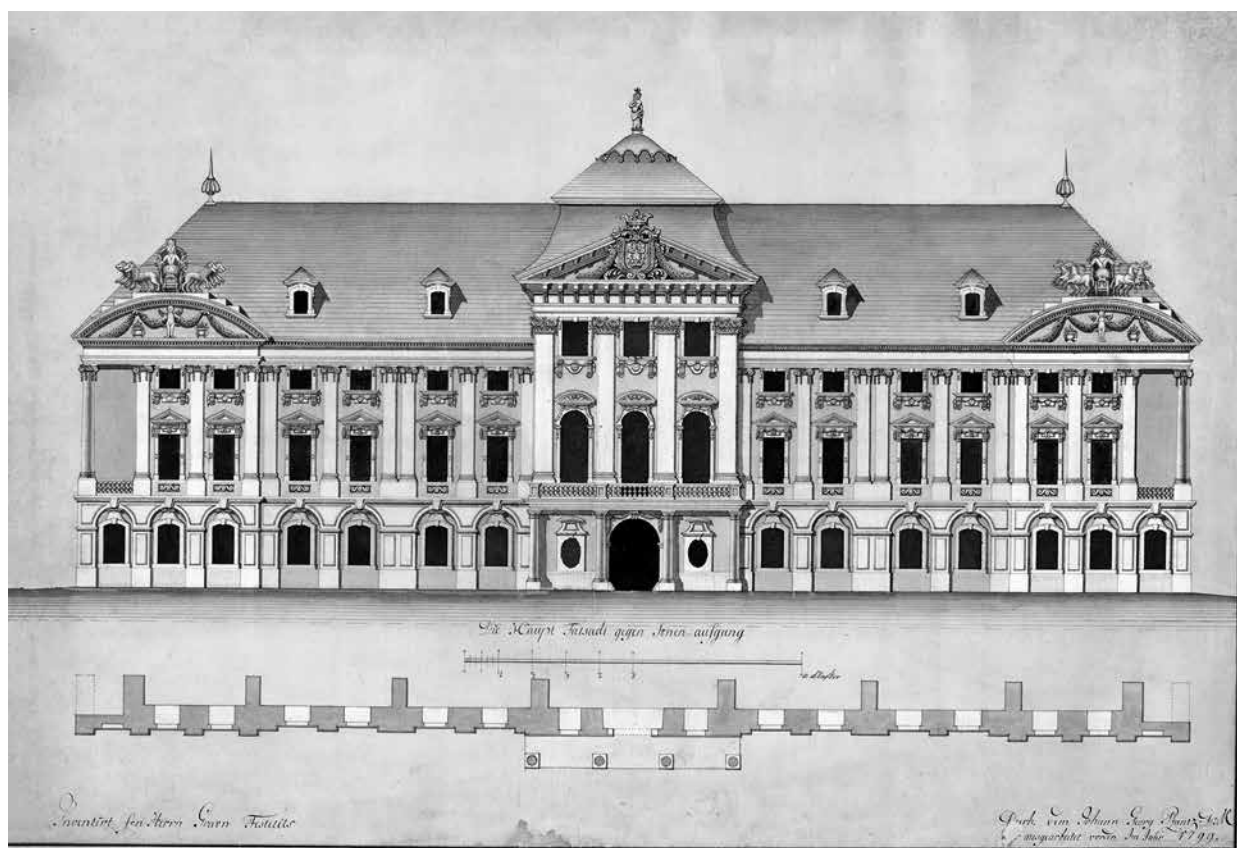
a tárnok szobája, a szolgálók szobája, az asztalnok szobája, a kulcsárné szobája, az inasok ebédlője, a lovászok ebédlője, az udvarnok szobája, a titkár szobája, a levéltáros szobája, és a palotába felvezető lépcső került említésre. Ezt követően a kiskastély következhetett: fáskamra, az inspektor lakása, a fegyveres kamra, a kertész szobája, a legény szobája, egy ún. harmadik új szoba, valamint Kegel és még egy lovászmester szobája is szerepelt az inventáriumban. A helyiséglista tanúsága szerint a kastély egyszerre volt a grófi család lakóhelye, valamint az uradalom igazgatási központja; ez a sok melléképület ellenére – ahová át lehetett volna helyezni az igazgatási funkciókat – egészen az 1883–1887-es átalakításig így is maradt.

1812-ben elkészült a már többször említett, a kastély akkori állapotát hitelesen bemutató alaprajz⁸⁴ a rezidencia földszintjéről és pincszintjéről. (Ez utóbbin látható a készítés dátuma; az első és – a könyvtárszárny esetében – a második emeletről készült alaprajz nem maradt fenn.) A felmérések minden bizonnyal egy kastélyleltár részeként készültek, és bár az alaprajzokon szereplő helyiségek számozottak, a hozzájuk tartozó összeírás – azaz a helyiségszámok feloldása – nem maradt fenn. (Bár 1812-ből maradt fenn kastélyleltár, annak számozása azonban nem feleltethető meg az alaprajz számozásának.) (15–16. kép)

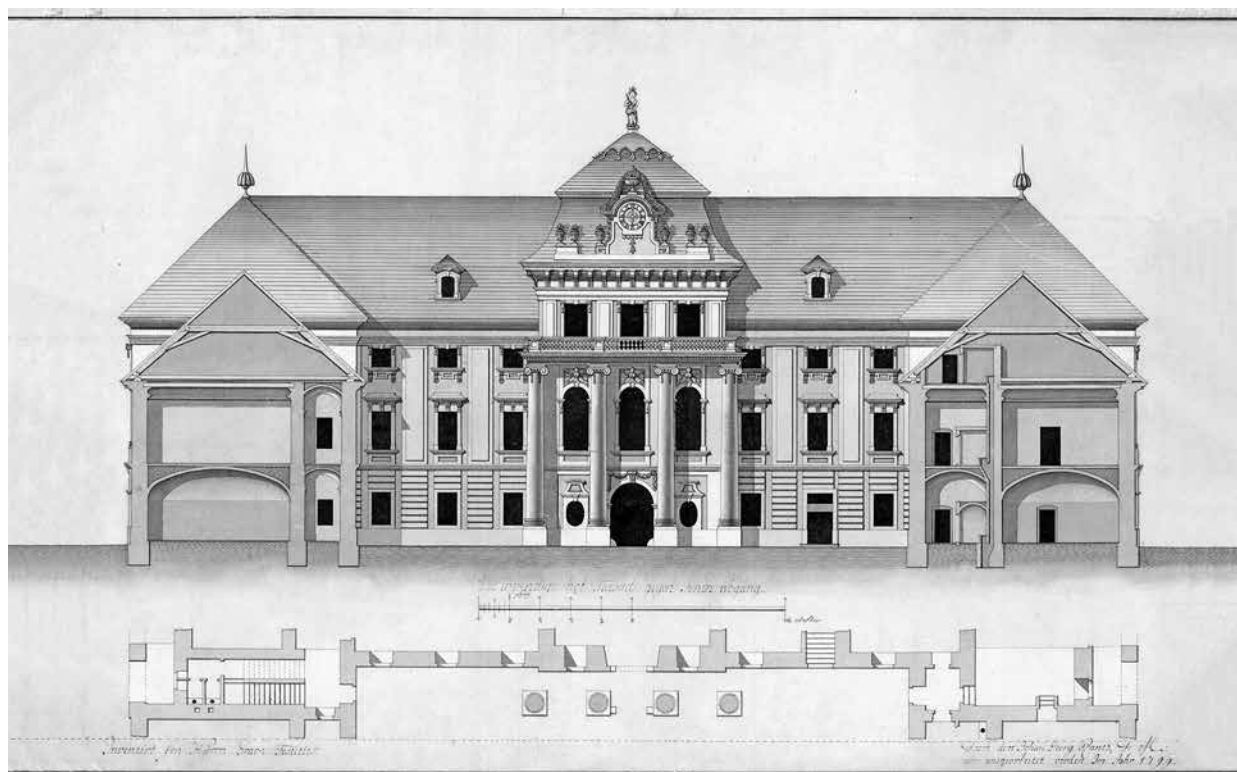
1802-ben a *Zeitschrift von und für Ungarn* című lap leírást közölt Keszthelyről, ebben azonban meglehetősen sok olyan adat található, amely a kutatások fényében nem bizonyult pontosnak.⁸⁵

1809-ben Marmont tábornagy látogatta meg Festetics (I.) Györgyöt, az 1830-as években megjelent visszaemlékezései szintén azt támasztják alá, hogy a kastély nem épült ki teljesen a tervezett U alakban: „A keszthelyi kastély szép, de nincs befejezve... helyét nem jól választották meg... egy természetlen lapály választja el a kastélyt a tótól, melynek ott alacsony és iszapos a partja; a másik oldalon a kertek céljaira szolgáló terület nem alkalmas semmiféle növényzetnek.”⁸⁶

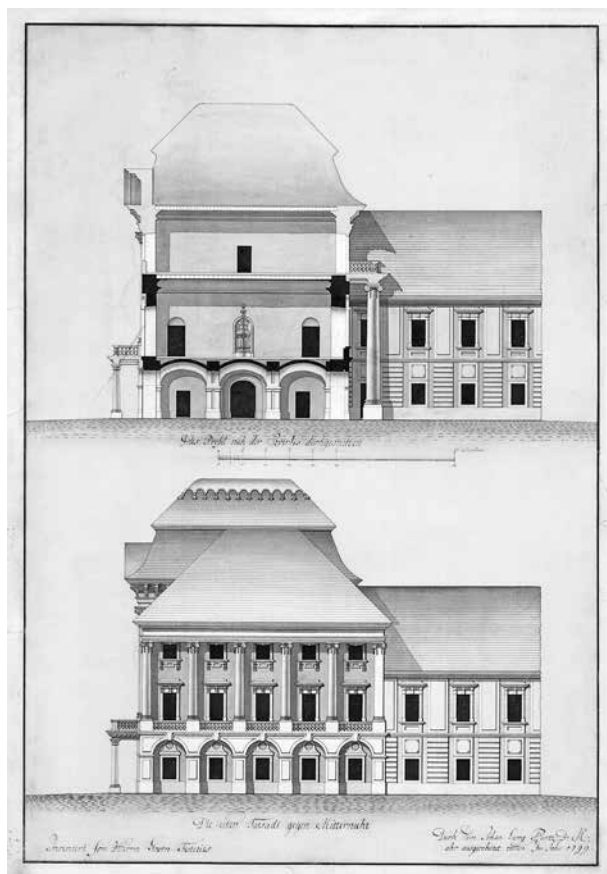
1815-ben Richard Bright, az 1814-es bécsi kongresszusról magyarországi körutazásra induló angol orvos járt Keszthelyen.⁸⁷ 1818-ban Edinburgh-ban megjelent könyvében megemlékezett a birtokról, az akkoriban már egyre híresebbé váló – szintén Festetics tulajdonban lévő – hévízi gyógyfürdőről és a Georgikonról. Feljegyezte például, hogy a Georgikon fáskertjeinek a meglátogatása a kerti színházban rendezett rövid tánccal zárult, amelyet az intézet hallgatói adtak elő. Könyvében a kastély épületéről sajnos nem közölt képi ábrázolást, csak annak börtönéről, valamint a rezidenciától keletre fekvő manézsról.

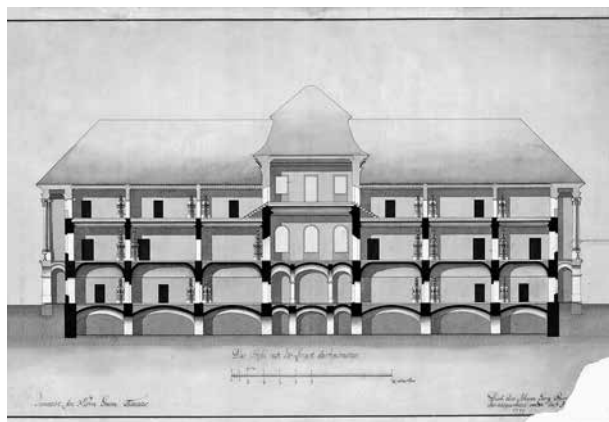
10. Rantz János György terve a kastély átépítésére, keleti homlokzat és alaprajzi részletterv, 1799. MNL OL T 3 – No. 273.

11. Rantz János György terve a kastély átépítésére, nyugati homlokzat, a hátranyúló oldalszárnyak keresztmetszete és alaprajzi részletterv, 1799. MNL OL T 3 – No. 274.

12. Rantz János György terve a kastély átépítésére, keresztmetszet (a szimmetriatengelyben) és az északi oldalhomlokzat, 1799. MNL OL T 3 – No. 275.

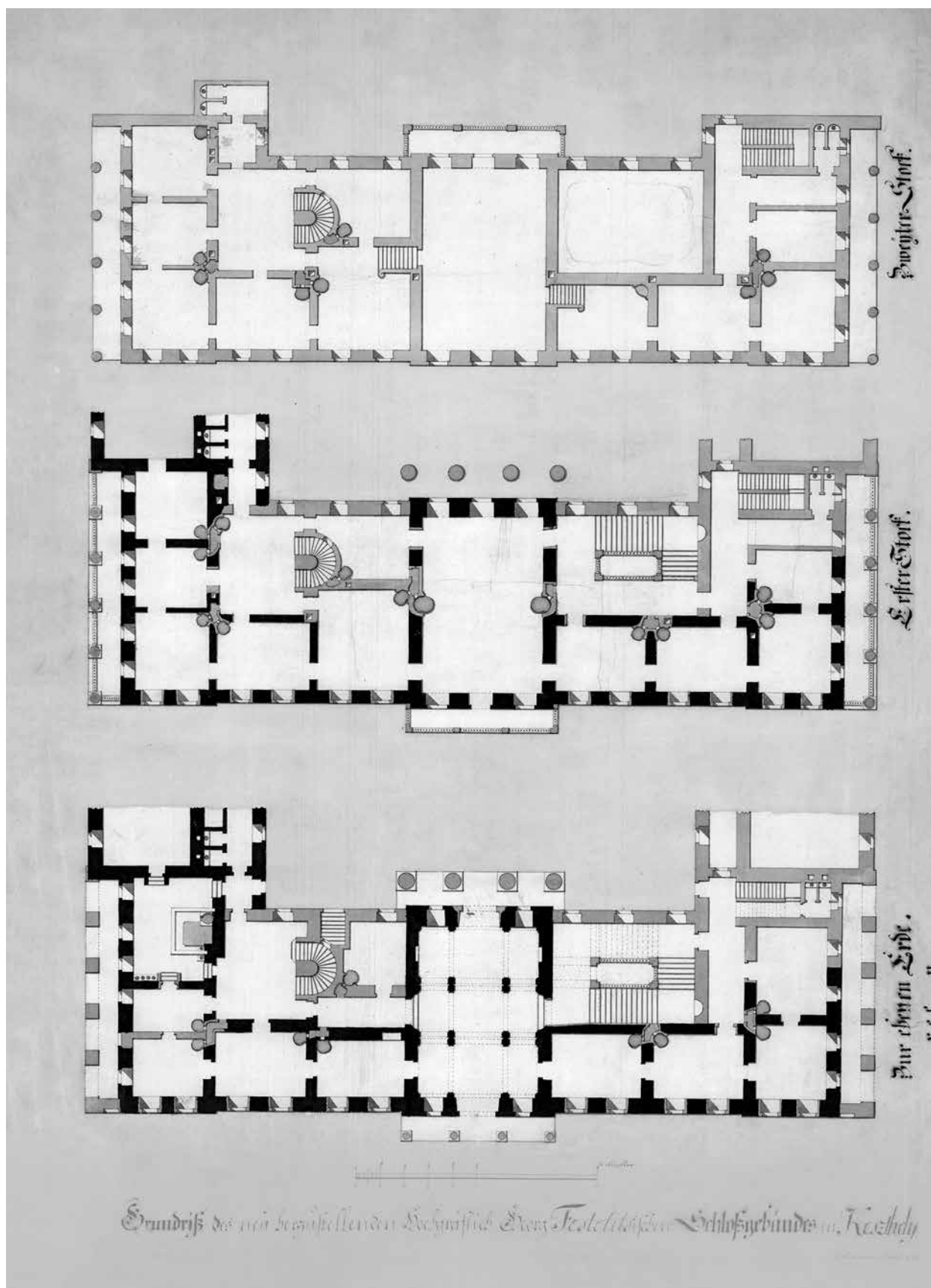
13. Rantz János György terve a kastély átépítésére, a keleti (fő)szárny hosszszelvénye, 1799. MNL OL T 3 – No. 276.

Miután 1819-ben elhunyt Festetics (I.) György, a keszthelyi hitbizományt egyetlen fia, Festetics László örökölte. Ő nem sokkal a birtok átvételét követően nagyszabású terveket dolgozott/dolgoztatott ki Keszthely város rendezésére, de a kastély kibővítésével és átépítésével kapcsolatban is határozott elképzelései voltak. Korábban, 1811-ben a keleti (fő)szárny átalakításához maga a gróf készített rajzot,⁸⁸ mivel a korban a főnemeselek képzéséhez az építészet oktatása is hozzátartozott; Festetics francia mintakönyvekből „ollózta össze” a kastélybővítés kevésbé sikerült „tervét”.⁸⁹ Végül az elképzelések nem valósultak meg Festetics László egyre romló anyagi helyzete, állandó pénzzavara miatt.

György Zsigmond földmérő 1821 decemberében/1822-ben készített a tervezett kastélybővítésről egy helyszínrajzot.⁹⁰ A tervlapon érdekes módon mindkét évszám szerepel ugyanazon az oldalon, az utóbbi évszám talán a terv frissítésének az időpontját jelöli. Ezen a rajzon világos rózsaszínnel tüntették fel a meglévő – és a tervek kútba esésével továbbra is megmaradó – állapotot, pirossal pedig a kétszeresére növelt hosszúságú – de ugyanúgy rizalitokkal tagolt – keleti (fő)szárnyat, amelynek az északi végére a déli szárny pandant-jaként, annak megtükrözésével egy új L alakú szárny került volna. (Fontos megemlíteni, hogy az aszimmetrikus kastély hat évtizeddel későbbi, 1883 és 1887 közötti Festetics [II.] Tasziló-féle kibővítése végül hasonló, additív, és nem szimmetria szerinti logika mentén valósult meg.) A nyugati kiforduló szárnyak végeire még keskenyebb bővítményeket is tervezett György, amelyek közül a déli egy négyzetes alaprajzú pavilonnal, az északi pedig egy új, nagyméretű, hosszan elnyúló melléképülettel kötötte volna össze a kastélyt (17. kép).

Ez az elképzelés hasonló formában, azaz a meglévő és a tervezett részek eltérő jelölésével György Zsigmond fél évvel korábban, 1821 májusában készített Keszthely várostérképére is rákerült már,⁹¹ ezen látszik igazán a tervezett északi, téglalap alaprajzú melléképület-együttes hatalmas kiterjedése.

Festetics László ha a kastélyt nem is, de a kert átalakítását megkezdte 1821–22-ben, azonban ez is félbemaradt, legalábbis György terveihez viszonyítva.

14. Rantz János György terve a kastély átépítéséről (földszint, első emelet, második emelet), a meglévő és az új részek jelölésével, 1799. MNL OL T 3 – No. 277.

5. 1846–1883 – GRÓF FESTETICS (I.) TASZILÓ (1813–1883)
BIRTOKOSSÁGÁNAK IDEJE

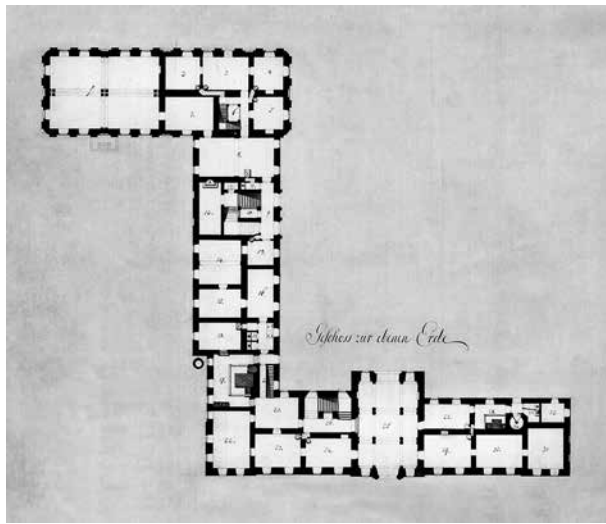
Festetics László 1846-ban bekövetkezett halála után idősebb fiára, Festetics (I.) Taszilóra szállt a hitbizomány és vele a keszthelyi kastély. A gróf a katonai pályán lovassági tábornoki rendfokozatot ért el, és az Aranygyapjas-rendet is megkapta.

1857-ben jelent meg Ludwig Rohbock igen értékes forrásnak számító metszete⁹² Keszthelyről, amelyen a kastély keleti homlokzata is látható, amelyet azonban részben kitakart az előtte lévő – a lebontott Szent Márton-templomból megmaradt – torony, valamint az a domb, amelyen a torony állt. (1880-ban a tornyot lebontották, és a dombot is elhordták.) (18. kép)

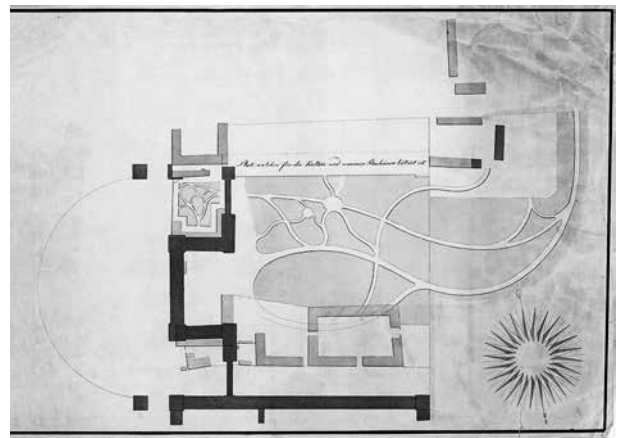
1858-ban pedig elkészült a már említett kataszteri térkép,⁹³ amely fontos információval szolgál a kastély és parkja akkori kialakításáról (19. kép).

Festetics (I.) Tasziló építkezései

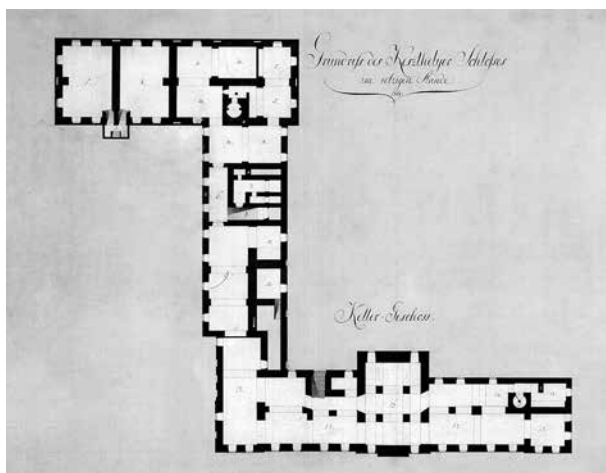
A levéltári források tanúsága szerint 1866-ban Festetics (I.) Tasziló átalakításokat végeztetett a kastélyon, a feljegyzések kőműves-, festő-, stukkátor-, asztalos-, lakatos- és üvegesmunkákat is említnek.⁹⁴ Új vízvezetékrendszer készült az épületben,

15. A kastély felmérési rajza, földszint, 1812.
MNL OL T 3 – No. 333.

17. Győry Zsigmond helyszínrajza a kastély bővítéséről
[Ein Theil der Keszthelyer Schloss-Bau-Anlage], 1821/1822.
MNL OL S 68 No. 192.

16. „A keszthelyi kastély jelenlegi állása”, pince
[Grundriss des Keszthelyer Schlosses im ietzigen Stande],
1812. MNL OL T 3 – No. 332.

18. Ludwig Rohbock metszete Keszthelyről. Darmstadt,
Druck&Verlag v. G. G. Lange, [1857.]
OSzK Kisnyomtatványtár, 45e nr55

a mellékhelyiségeket felújították, és a szobákat is kifestették, egy levélben „újonnan berendezett urasági fénymázos szobák”-ról is szó esett. A függönyök és a karnisok számlái azt bizonyítják, hogy a berendezés korszerűsítésére is sor került a termekben. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a gróf részben az időszakonként esedékes felújítást és technikai korszerűsítést végeztette el ekkor a rezidencián.

Sor került a kastély külső megjelenését érintő átalakítási munkákra is: ekkor építették – a nyugati homlokzatról 1880-ban, az egykori Szent Márton-templom a fotón még látható tornyának lebontása előtt készült – archív képen megfigyelhető „galériát”, vagy ahogyan a forrásokban szintén említésre került, „igen nagy üveges folyosót” is.⁹⁵ Ezen folyosó kialakításáról tanúskodik Victor Rumpelmayer egyik datálatlan, de biztosan 1883-ban készült – még a régi állapotot megőrző – nyugati homlokzati felmérése is.⁹⁶ Ez a bővítmény egy az udvari oldalon – a középrizalit előtti részt kivéve – L alakban végighúzódnó, a földszinten öntöttvas oszlopokon nyugvó nyitott, az emeleten pedig vasszerkezetes, függönyfalas, üvegezett folyosó volt, és a keleti főszárny, valamint a déli oldalszárny egymásból nyíló – két traktusra felfűzött – szobái közötti közlekedést volt hivatva megkönnyíteni. Az új bővítményen a romantikus historizmus stílusjegyei figyelhetők meg, különösen az előtetőn.

Az építési munkálatokhoz szükséges anyagok leszállítását általában Friedrich Flohr bécsi építész igazolta, minden bizonnyal ő volt a tervezője a keszthelyi kastély 1866-os átalakításának – bár általa szignált tervrajz nem maradt fenn –, és a megbízás részeként a kivitelezési munkák felügyeletét is ellátta. Flohr volt a tervezője Festetics (I.) Taszilo unokaöccse, Festetics Jenő 1870-es években felépült zalaújvári kastélyának is.⁹⁷ A Festetics családnak több ízben dolgozó építész gróf Festetics (II.) Györgyné Erdődy Eugénia grófnő bécsi palotájának a munkálatainál is közreműködött a források tanúsága szerint.⁹⁸

Festetics (I.) Taszilo kastélya a képi források alapján

1871-ben Metzl Kamill grófi szakács a kastély keleti homlokzatáról egy ceruzarajzot készített,⁹⁹ amelyet Timár Rózsi fényképész 1942 novemberében lefotózott; a fényképről ma a Helikon Kastélymúzeum őriz egy másolatot.¹⁰⁰ Ezen a rajzon már az 1866-os átalakítás után látható a kastély, és ugyanezt az állapotot tükrözi a keleti homlokzatról 1883 előtt készített fénykép is. Az 1857-es Rohbock-féle metszettel

19. A kastély, melléképületei és parkja Keszthely kataszteri térképén, 1858 [Markt Keszthely sammt Ortschaften Polgárwaos, Cerszeg. Tomay und Puszta Fenék in Ungarn, Oedenburger Distrikt, Zalaer Comitat], 1858.
MNL OL S 78 312. téka 32. szelvény

összehasonlítva az 1871-es Metzl-féle ceruzarajzot, a következőképpen foglalható össze a Festetics (I.) Taszilo-féle átépítés keleti homlokzatot érintő része: a minden bizonnyal Friedrich Flohr által tervezett historizáló átalakításnak köszönhetően a kéttengelyes sarokrizalitok sokkal erősebb hangsúlyt kaptak, új, manzárdos kialakítású tetővel látták el őket, főpárkányaik fölé baluszter került, amelyek közepén díszes neobarokk kereteléssel ellátott ovális ablakokat is elhelyeztek. (A nyugati homlokzat bal oldali rizalitja is ekkor nyerhette el hasonló – manzárdtetős, neobarokk keretelésű ovális tetőablakos – kialakítását, amelyről Rumpelmayer már említett 1883-as felmérése tanúskodik.) Úgy tűnik, hogy a középrizalit timpanonja ekkor kapta a fogazatos díszítést, és a középrizalit félköríves emeleti ablakai fölé is ekkor került a lapos háromszög-szemöldök. (A nyugati homlokzat ugyanilyen kialakítású díszítőelemei szintén ekkor készülhettek.) A középrizalit emeleti középső nyílása előtt korábban nem volt erkély, a rajzon látható új, konzolokon nyugvó, a sarokrizalitok balusztereihez hasonló mellvéddel ellátott erkélyt is ekkor alakíthatták ki, és a mellette lévő egy-egy nyílás alatti balusztereket is ekkor helyezhették el. Zsalugáterekkel – amelyeket nyáron használtak, és a kor általános szokása szerint télen egy második, üvegezett külső ablaktáblát tettek a helyükre – szintén ekkor láthatták el az épület ablakait. (A dús falombozatok tanúsága szerint a Rohbock-féle metszet is minden bizonnyal nyáron készült, azon azonban még nem jelöltek zsalugáttert.) (20–22. kép)

(I.) Tasziló gróf építkezése után készült el az a már említett részletes leltár, amely azt is megadta, hogy az egyes helyiségek pontosan melyik részében voltak a kastélynak, és azt is sokszor megem-

lítette, hogy melyik helyiségből és melyik égtáj felé nyíltak. A magyar nyelvű – néhány német szót is tartalmazó – inventáriumot valamikor 1866 és 1872 között készítették.¹⁰¹

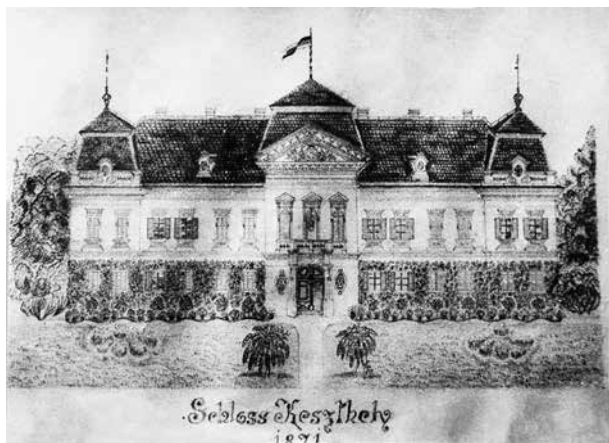
6. 1883–1933 – HERCEG FESTETICS (II.) TASZILÓ (1850–1933) BIRTOKOSSÁGÁNAK IDEJE

A gyermektelen gróf Festetics (I.) Tasziló 1883. február 5-én bekövetkezett halála után hitbizományát unokaöccse – gróf Festetics (II.) György legidősebb fia – gróf Festetics (II.) Tasziló örökölte. Az eredeti öröklési rend szerint a hitbizomány öccsére, a nála két héttel később elhunyt (II.) Györgyre szállt volna, azonban a fivérek között 1867. november 27-én megkötött egyezség alapján – amelyet a király 1868. március 14-én hagyott jóvá, és 1868. október 1-jén

kiadott okiratában erősített meg¹⁰² – (II.) Tasziló lett a közvetlen örökös az (I.) Tasziló 1874. május 11-én kelt végrendeletében foglaltak szerint, amelyet 1879-ben és 1880-ban fiókvégrendeletekkel is kiegészített a gróf.¹⁰³

Festetics (II.) Tasziló politikai szerepet nem vállalt, cs. és kir. kamarási és valóságos belső titkos tanácsosi, majd 1895-től m. kir. főpohárnokmesteri, 1904-től pedig m. kir. főudvarmesteri címet viselt, és 1896-ban elnyerte az Aranygyapjas-rendet is. A közéletben a Balatoni Szövetség alapítójaként és a Balatoni Társaság fővédnökeként, valamint híres lótenyésztőként és sikeres versenyistálló-tulajdonosként volt ismert. 1911-ben a földbirtokost I. Ferenc József király – különleges kegyként – magyar hercegi rangra emelte.

A keszthelyi kastély legjelentősebb átépítése és kibővítése Festetics (II.) Tasziló nevéhez fűződik. A beruházást elsősorban az indokolta, hogy a gróf 1880. június 2-án feleségül vette az előkelő skót hercegi családból származó Lady Mary Hamiltont, Albert monacói trónörökös – majd I. Albert néven 1889-től uralkodó herceg – korábbi feleségét, amely házassággal több európai uralkodócsaláddal is rokonságba került. Ily módon jelentősen megnőtt az igény a kastély kialakításának és berendezésének reprezentatívabbá tételére, a cizelláltabb funkciókat ellátó, így módon nagyobb alapterületű lakókörnye-

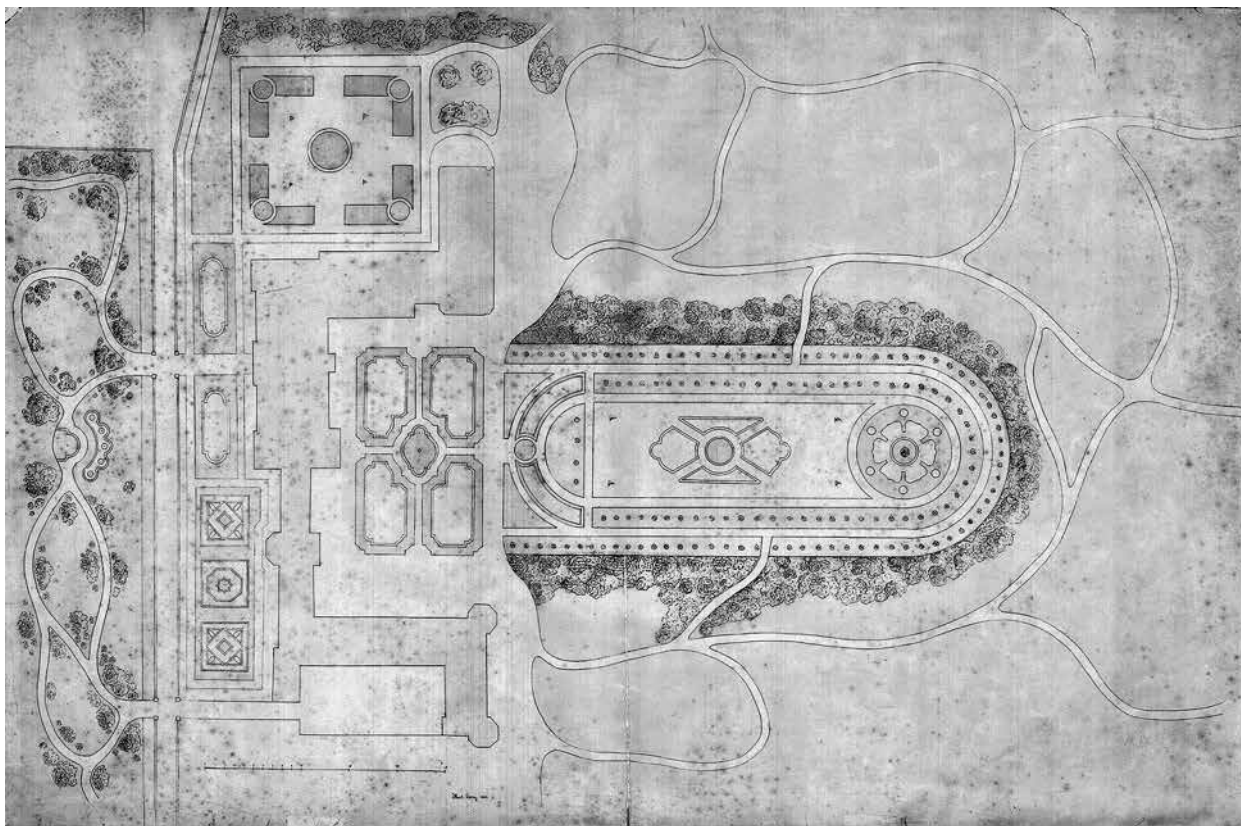
20. Metzl Kamill grófi szakács ceruzarajza a kastély keleti homlokzatáról, 1871. Helikon Kastélymúzeum C 2907 53. sz. köteg

21. A kastély nyugati (udvari) oldalának déli része a Rumpelmayer-féle átépítés előtt Boros Imre keszthelyi fényképész fotóján, 1880 előtt.
MNL OL P 240 1. tétel – a. altétel – Nr. 488.

22. A kastély keleti homlokzata a Rumpelmayer-féle átépítés előtt, 1883 előtt. MNL OL P 240 1. t. – r. 2 – No. 110.

23. Karl Lang főkertész terve a park kialakításáról, amelyre rákerült a kibővíteni tervezett kastély új alaprajzi kontúrja is, 1883. MNL OL T3 – No. 560.

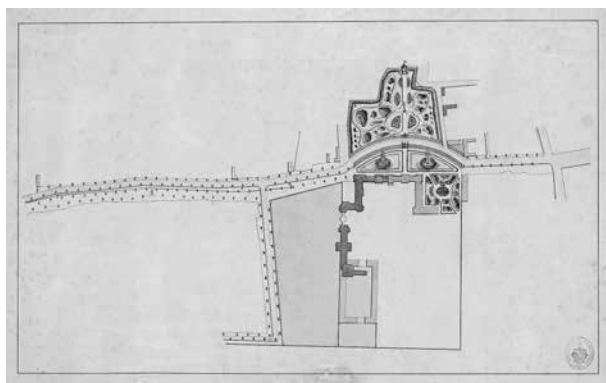
zet kialakítására, valamint a vendégfogadások színvonalának emelésére.

A kastély harmadik építési periódusa

A kastély kibővítésének a logikája sok tekintetben a Festetics (II.) Tasziló nagyapja, Festetics László idejében, 1821-ben készült bővítési vázlaton látható alaprajzi elrendezést követte. Az 1883 és 1887 között lezajlott munkálatok során a keleti főszárnyat hosszában észak felé megkétszereztek, és az 1755 óta folyamatosan tervezett északi szárny – igaz, más formában és jóval jelentősebb léptékben – végül elkészült. Alaprajzi szempontból nem volt példa hazánkban kastély ugyanilyen jellegű kibővítésére, ugyanakkor felfedezhető hasonlóság például az iszkaszentgyörgyi Amade–Bajzáth–Pappenheim-kastély 1736-ban első ízben említett barokk kori főépületének később több ízben történt kibővítésével, amelyek közül léptékét tekintve a legjelentősebb az 1904 és 1908 között Gabriel Seidl müncheni építészprofesszor tervei alapján történt historizáló, neobarokk és klasszicizáló stílusjegyeket hordozó kiépítés, amely több mint kétszerezése növelte az épület alapterületét a régi rész végé-

hez meglehetősen szokatlanul kapcsolódó új, három szárnyból álló épületrésszel (23–24. kép).¹⁰⁴

A keszthelyi kastély historizáló stílusú, neobarokk és neorokokó átépítésének a terveit Victor Rumpelmayer bécsi építész készítette el, ugyanakkor a fennmaradt levéltári adatok (és az épület kialakítása) fényében úgy tűnik, hogy Festetics szinte társtervezőnek tekinthető. Mivel a később bemutatandó – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött – építési-kivitelezési szerződés

24. Riedl Ödön uradalmi főerdész terve Keszthely város belterületének rendezéséről, részlet a kastély környékével, 1883. MNL OL S 68 No. 193., másolata OSzK TK 521.

25. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére a régi szárny meglévő állapotának ábrázolásával, nyugati homlokzat, [1883.] MNL OL T3 – No. 554.

26. Victor Rumpelmayer terve a kastély átalakítására és kibővítésére, nyugati homlokzat, [1883.] MNL OL T3 – No. 551.

rendkívül pontos és aprólékos iránymutatást ad a kivitelezés tekintetében, a földbirtokos minden bizonnyal már a tervezés során is igen pontos előírásokkal szolgált az építész számára. (Magára a tervezésre vonatkozó szerződés nem maradt fenn a Festetics család levéltárában.)

A Pozsonyban született Victor Rumpelmayer (1830–1885) régi pozsonyi kőműves családból származott, apja pedig szobrászként működött. A müncheni Polytechnikumot végezte el, majd a bécsi Képzőművészeti Akadémia hallgatója lett Ludwig Lange professzornál, a diploma megszerzése után pedig Párizsban dolgozott, amely főleg belsőépítészeti munkásságán hagyott nyomot. Az 1870-es évekre elismert mestere lett a bécsi és pozsonyi felsőbb körök lakóházainak (például a pozsonyi Pálffy-palota ter-

veit készítette el), valamint diplomáciai épületeknek (ő tervezte a bécsi német és angol nagykövetségi palotákat).¹⁰⁵ Művészeti befolyást főként a korai historizmus mesterei gyakoroltak rá, különösen van der Nüll és Sicard von Sicardsburg, akiknek az irodájában dolgozott önállósodása előtt. A keszthelyi kastély kibővítése és átalakítása az egyik legnagyobb munkája volt, Magyarországon a lengyeli Apponyi-kastély átépítésének a megtervezése is hozzá köthető. Bulgáriában a szófiai királyi palota és a Várna mellett a Fekete-tenger partján emelt Euxinograd kastély tervezése fűződik a nevéhez.¹⁰⁶ A keszthelyi kastély stíluselemeit tekintve ezeknek az épületeknek a sorába jól illeszkedik: a homlokzati felületeket – amelyeket sokszor kváderezéssel vagy sávozással osztott fel – faltükrökkel vagy falsávokkal keretelte.

Mozgalmas, törtvonalú szemöldökparkányokat emelt ki a falsíkból, amelyeket többnyire figurális plasztika díszít finomvonalú, rokokó dekorációval. Nagyobb épületek esetében előszeretettel tervezett emeleket átfogó pilasztereket, többnyire kompozit fejezetekkel. Szabadon álló épületeire, főként kastélyaira jellemző még a változatos kontúrvonal, a szimmetrikus kialakítás elhagyása, azonban az egy homlokzaton belül is gyakran változtatott különböző keretelések ellenére is mindig harmonikus és nyugodt maradt az összkép.

A fennmaradt építészeti tervek

Victor Rumpelmayer-től kilenc tussal készült tervlap maradt fenn,¹⁰⁷ egyet kivéve minden tervlap

szignált, és öt tervlap datált is (Bécs, 1883. augusztus). A tervlapok a kastély homlokzatait ábrázolják, három esetben egy-egy épületrész metszetét is megjelenítve¹⁰⁸ (25–33. kép).

Mivel a kastély átalakításáról és kibővítéséről nem maradtak fenn Rumpelmayer alaprajzi elrendezésre vonatkozó tervei, csak az 1812-ből fennmaradt földszinti kastélyalaprajz és a 20. század második feléből származó felmérési tervek¹⁰⁹ összehasonlításával rajzolódik ki a munkálatok tartalma. Az alaprajzok változását elemezve megállapítható, hogy a barokk kori (fő)szárny nyugati traktusát mind a földszinten, mind az emeleten teljesen újjáépítették, és ezen munkálatok eredményeként a kastély nyugati (udvari) homlokzata nyugatabbra került, egészen a Festetics Kristóf-féle barokk kori és a Festetics (I.) György-féle klasszicizáló késő barokk kori szárnyak csatlakozási pontjának a vonalába.

27. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny déli homlokzata, valamint a hozzá nyugati irányból nyaktaggal kapcsolódó – utóbb a főszárnytól távolabb, nyaktag nélkül megépült – istálló-kocsiszín épületének déli homlokzata, [1883.] MNL OL T3 – No. 552.

28. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny déli homlokzata, 1883.
MNL OL T3 – No. 546.

29. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny nyugati homlokzata; a terv szerint az épület északkeleti sarkára egy négyzetes alaprajzú – meg nem valósult – torony került volna, 1883. MNL OL T3 – No. 545.

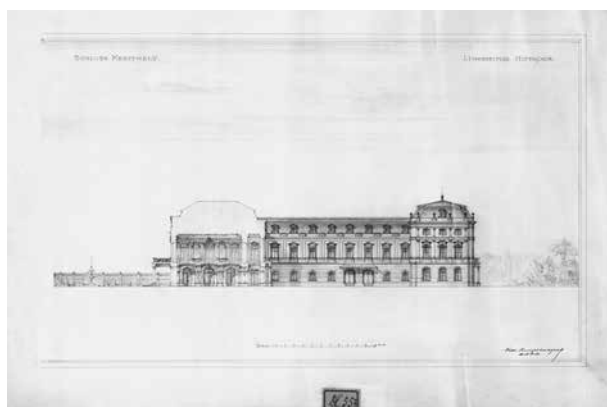
30. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny északi homlokzata az északkeleti sarokra tervezett – meg nem valósult – négyzetes alaprajzú toronnyal, 1883. MNL OL T3 – No. 547.

32. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny keleti homlokzata az északkeleti sarokra tervezett – meg nem valósult – négyzetes toronnyal, 1883. MNL OL T3 – No. 544.

31. Victor Rumpelmayer terve a kastély kibővítésére, az új északi kastélyszárny kiforduló nyugati szárnyrészének keleti homlokzata és az északi kastélyszárny keresztmetszete, 1883. MNL OL T3 – No. 548.

33. Victor Rumpelmayer terve a kastély átalakítására, a régi déli oldalszárny északi homlokzata és a régi keleti szárny keresztmetszete (a szárny szimmetriatengelyében), [1883.] MNL OL T3 – No. 553.

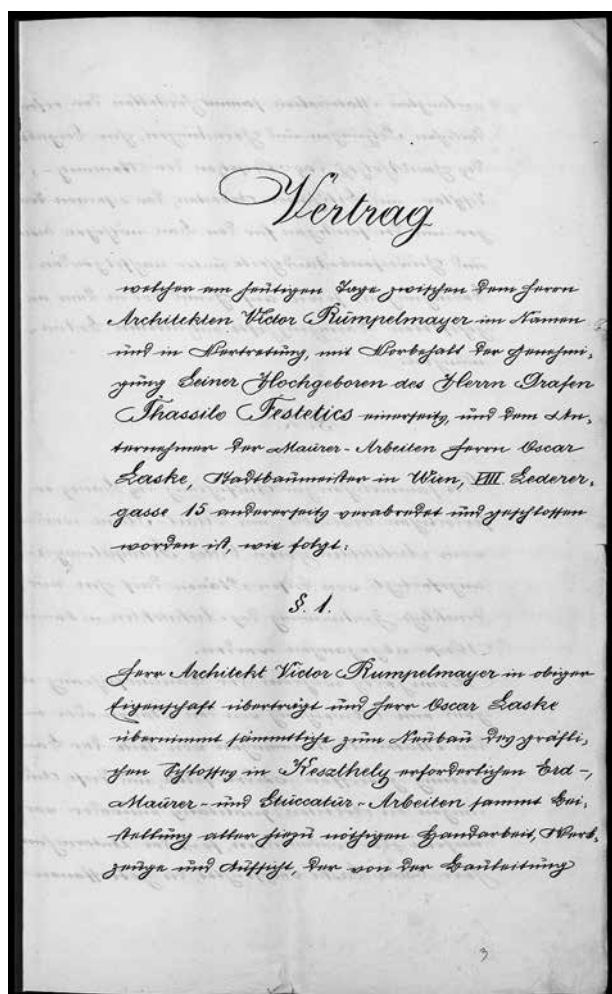
A szűk nyugati traktus kibővítésének az igénye első ízben Rantz 1799-es tervén látható,¹¹⁰ a megvalósítás azonban több mint nyolc évtizedet váratott magára. Ez az átépítés csak a középrizalit földszintjét teljesen elfoglaló kocsithajtót, valamint a felette elhelyezkedő dísztermet (nagyebédlőt) nem érintette, ugyanis a rizalit eredetileg is előrelépett a nyugati homlokzat síkjából. A nyugati teremsor új nyugati falait viszont egészen a régi rizalit homlokzati síkjáig kitolták. Csak ekkor kerültek egy síkba a középrizalittól északra és délre húzódó homlokzati szakaszok, ugyanis ezek meglepő módon a kezdetektől, a Festetics Kristóf általi felépítés óta aszimmetrikusak voltak, ugyanis az északi szakasz síkja valamennyivel bentebb volt a déli szakasz síkjánál. (Ezt az anomáliát több meg nem valósult terv is szeretne volna korrigálni.) A traktusbővítés tette lehetővé a régi lépcsőház tágasabbá tételét, amelynek következtében új lépcső beépítésére is lehetőség nyílt.

A barokk kori szárny nyugati homlokzatának teljes hosszában a földszinten nyitott (árkados), az emeleten pedig zárt folyosót építettek, amelyek igen jelentősen javították a rezidencia belső közlekedési kapcsolatait. (A közlekedési hiányosságok hasonló jellegű pótlására történt kísérlet 1866-ban, amikor az emeleti részek elé a már említett vasszerkezetes, függönyfalas, üvegezett folyosót építették, amely folyosó éppen ezen átalakításkor került lebontásra.) A nyugati homlokzat átépítéséről fennmaradt két – egy időpontban készült – archív kép, amelyeken a szerkezetkész, már tető alatt lévő épület látható a még felállványozott középrizalittal. A földszint keleti traktusának, a hátranyúló déli oldalszárnynak, valamint az annak végén lévő kiforduló nyugati szárnynak (a könyvtárszárnynak) az alaprajzi elrendezése szinte semmit nem változott az 1883–87-es átépítés során, a legjelentősebb módosulás itt a déli szárny lépcsőházának az átalakítása volt.

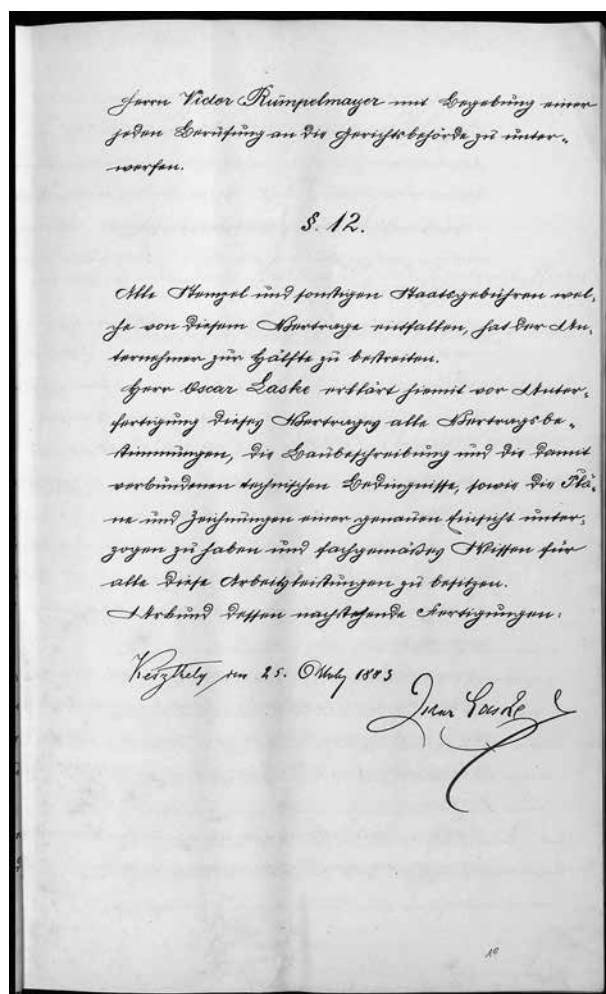
Festetics (II.) Tasziló mint a hitbizomány várománya tudatosan készülhetett az örökség átvételére, és kiérlelt koncepciója lehetett a kastély kibővítésére vonatkozóan is, ugyanis nagybátyja 1883. február 5-én bekövetkezett halála után meglehetősen gyorsan peregték az események, és Rumpelmayer a tervezési megbízása után 1883 augusztusára már tervek készített, majd 1883. október 25-én az építési-kivitelezési lebonyolításra vonatkozó szerződés is megkötésre került Oskar Laske építési vállalkozóval.¹¹¹ (A bécsi lakos Oskar Laske [1841–1911] cseh származású építész, építési vállalkozó volt, aki a prágai Polytechnikum után elvégezte a bécsi Képzőművészeti Akadémiát, majd elnyerte az építőmesteri koncessziót, azaz a kivitelezéshez való jogot. Csak kisebb léptékű épületeket tervezett, kivitelezőként főként lakó- és ipari épületek

munkálatait bonyolította, leginkább Bécsben és Alsó-Ausztriában.)¹¹² Ezt a szerződést Festetics (II.) Tasziló megbízásából Victor Rumpelmayer kötötte meg, akit a gróf egyúttal a „legfelsőbb építésvezetés” feladatával is megbízott (34–35. kép).

A szerződésben lefektették, hogy az új kastélyrész a már álló épülethez való hozzáépítés legyen, az újonnan emelt épületrész a „galériás” középrészből – végül ide került a torony is –, valamint az újonnan emelt jobb szárnyból – előreugró, nyolcszög alaprajzú tornyokkal – áll. A homlokzati és a részletrajzokat Rumpelmayer maga kellett, hogy elkészítse, és ezektől a kivitelező semmilyen formában nem térhetett el. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy a tervek az építési-kivitelezési szerződés megkötésének az időpontjára még nem készültek el teljesen, szó esik azon építész feladatról is, amely szerint egy meglévő, az általános elrendezést mutató kép alapján kellett az egyes tervek elkészíte-

34. Az építési-kivitelezési lebonyolításra vonatkozó szerződés első oldala [Vertrag über die Baumeister-Arbeiten], 1883. október 25. MNL OL P 274 – 12. t. – a alt. 3 – Nr. 1 (287. doboz, fol. 3.)

35. Az építési-kivitelezési lebonyolításra vonatkozó szerződés utolsó, aláírt oldala [Vertrag über die Baumeister-Arbeiten], 1883. október 25. MNL OL P 274 – 12. t. – a alt. 3 – Nr. 1 (287. doboz, fol. 10.)

ni, ugyanakkor a tervező ettől az előképtől jobbító céllal eltérhetett. A szerződésből kiderül az is, hogy Rumpelmayer tervezte az összes külső és belső díszítőelemet, az ezek elkészítéséhez szükséges sablonokat pedig a kivitelezőnek kellett előállítania és karban tartania.

Oskar Laske a kivitelezési munkák komplett lebonyolítása keretében az előre elfogadtatott, vagy kipróbálni köteles építési anyagok megrendeléséért és a szakipari munkák kiadásáért, ellenőrzéséért is felelt. Az építési vállalkozónak két évre kellett garanciát vállalnia az épület szilárdságára, és a megállapodás szerint a teljes munkadíj 5%-a csak ezen időszak káresemény nélküli eltelte után került kifizetésre, valamint az is szabályozásra került, hogy a teljes építési időszak időtartamára Laskénak 2000 Gulden értékű kauciót kellett a grófi főkasszában tartania állampapír formájában. A késésért a vállalkozó kötbért volt köteles fizetni, ha pedig hamarabb befejezte (volna) a munkálatokat, akkor a kötbér összegének megfelelő jutalmat kapott (volna). A szerződésben foglaltak szerint vita esetén a gróf és Laske között Rumpelmayer volt a döntőbíró, akinek a döntése ellen nem emelhetett egyik fél sem panaszt, sőt Laske azon jogáról is lemondott, hogy Rumpelmayer ítéletét a gróf és az építész között fennálló szerződéses viszony kapcsán felmerülő összeférhetetlenség miatt ne fogadná el. Rumpelmayer mint építésvezető fel is menthette Laskét abban az esetben, ha a munkások nem lennének elegendőek, vagy ha nem követnék pontosan a terveket és az építésvezetés utasításait. A szerződésben ez az egy pont van, amely a felmentés szankcióját alkalmazza, az összes többiben Laskénak „csak” anyagi felelősséget kellett vállalnia. A szerződésből tizenöt oldal nagyrészt a pénzügyi kondíciókat, a felelősségi kérdéseket, és a hibás teljesítés esetén alkalmazandó szankciókat taglalta. Ez utóbbiaknak az elkerülése érdekében készült a függelékben (mellékletben) lévő „előírásfüzet” (Bedingnis-Heft), amely tizenkilenc oldalon keresztül szedte pontokba a minőségi követelményeket. (Szabályozásra került az építés, a felvonulás és a személyszállítás minden elképzelhető részfolyamata, amelyek befolyásolhatták például az állékonyságot, a nedvesedést, vagy éppen a tűzesetek megelőzését, egy példát említve, pontosan megadták a habarcs keverési arányát is.) Ez a korban is szokatlan részletességű szabályozás a megbízó gróf kérésére történt, és jól tükrözi Festetics kissé akkurátus személyiségét.

A vállalkozási szerződésből kitűnik egy pontosabb körülírás és jellemzés nélküli szakmai szervezeti egység létezése is, ez pedig az Építésvezetőség (Bauleitung) volt – amelynek, mint szervezetnek a legfelsőbb vezetését Rumpelmayer látta el –, és

amelyről feltételezhető, hogy tulajdonképpen az uradalom építési irodáját és annak egységeit jelentette. Ennek a szervezetnek nyújtotta be a kivitelező a számlát, amely csak a munka minőségének a leellenőrzése után került kifizetésre.

Összességében megállapítható, hogy a negyven oldalas, jogi szempontból igen szigorú, és minden kérdést aprólékosan szabályozó szerződés azt a célt szolgálta, hogy a megrendelő mind költségeit, mind időintervallumát, mind kialakítását, mind pedig minőségét tekintve maradéktalanul azt a végeredményt kapja, amelyet előzetesen elképzelt.

Az átalakítási és bővítési munkálatok vállalkozási szerződésének nem csak egy aláírt példánya, hanem egy tervezete is fennmaradt. Mindkettőnek, és az igen fontos részüket képező mellékletnek (függeléknek) is ugyanaz a szövege,¹¹³ csak az építési határidők térnek el a két verzióban.

Az 1883. október 25-én aláírt szerződés ütemezése a következőképpen alakult a határidők szempontjából: 1883. december 15-ig kellett elkészülnie a teljes szuterénnek (alagsornak), 1884. július 1-ig a teljes felmenő falazatnak és a tetőszerkezetnek, 1884. december 1-ig a vakolásnak, a kastély teljes átadását pedig 1884. december 30-ra tűzték ki. Anynyi bizonyos, hogy a szerződésben szereplő – rendkívül szűk – véghatáridőre nem készült el a kastély, sőt már az első részteljesítési időpontokhoz képest is komoly csúszás keletkezett.

Természetesen súlyos problémát vetett fel az is, hogy 1885. június 14-én ötvenöt éves korában váratlanul elhunyt Victor Rumpelmayer. Ekkor a munkálatok irányítását Gustav Haas és Maximilian Paschkis bécsi műépítészek, építési vállalkozók vették át, az ellenőrzés, a revízió feladatköre pedig egy bécsi ügyvédhez, dr. Korper Károlyhoz került.¹¹⁴

Az épület Rumpelmayer halálakor már tető alatt állt, így az építkezés befejezése is lényegét tekintve az ő tervei és elképzelései alapján valósult meg.¹¹⁵ A kastélyépítési munkálatok 1887-ben zárultak le, a Keszthely című újság azon év október 23-án így írt az eseményről: „Festetics Tassilo gróf ur helybeli pompás palotája teljesen elkészülvén, az építészekről a mult napokban vétetett át a minden ízében sikerült nagyszerű monumentális épület, mely alkalommal – mint halljuk – az építészek a palota aranykulcsát nyújtották át a tulajdonos grófnak.”¹¹⁶ A parképítési és egyéb munkálatok azonban tovább folytatódtak, egészen 1890-ig. Az építkezés a levéltárban őrzött „A keszthelyi grófi palota építési költsége az építés kezdetétől 1889. jan. 1-ig pótlólag 1889. júl. 1-ig 1890. dec. 31-ig” című kimutatás bontása szerint első ütemben 1 318 198 forintba került, majd pótlólag további 2623 forintot, végül 1890. december 31-ig további 234 472 forintot

36. A nyugati homlokzat átépítéséről fennmaradt archív kép, 1885 körül. MNL OL P 240 – 1. t. – j alt. – No. 40.

fizettek ki, valamint 18 490 forint értékben felhasználtak 3 400 644 darab – az uradalomban égetett – téglát is.¹¹⁷ Amennyiben az összesítés minden tételt tartalmaz, akkor ez mindösszesen 1 573 783 forintot tett ki. A Vasárnapi Ujság 1893-as tudósítása szerint több mint kétmillió forintba kerültek a munkálatok.¹¹⁸ Az 1887 és 1890 között keletkezett elszámolásokon a kastély Építésvezetőségének a pecsétje, valamint az azt vezető „Max” Paschkis és Gustav Haas aláírása látható (36–37. kép).

Az átépített kastély kialakítása, szakipari munkái

Az átalakítás során a keleti homlokzaton a középrizalit timpanonját baluszteres attikára és egy tengely szélességű címeres oromzatra cserélték, a középrizalit előtt új, nagyobb méretű erkélyt is létesítettek. A nyugati homlokzat középrizalitján az órával ellátott timpanont lendületes, tört ívű oromzatba foglalt címer váltotta fel. Mint már említésre került, a kastély historizáló, neobarokk és neorokokó

külső és belső dekorációjához Rumpelmayer készített rajzokat mind az új, mind a régi szárny esetében, utóbbi külső díszítményei is legnagyobb részben ekkor készültek. (Az egyik tervlapon látható egy olyan változat is, amely az új, historizáló északi szárny mellett még a régi, klasszicizáló késő barokk formájában tünteti fel a déli szárnyat.) Dúsabb, „barokkosabb” lett az épületplasztika, az újriformált szemöldökpárkányok alatt naturalisztikus állat- és emberfejeket, valamint trófeák domborműveit helyezték el. A homlokzatok ablakait erőteljesebb pilaszterekkel tagolták, a déli szárny kiforduló nyugati szárnya (a könyvtárszárny) pedig mind a keleti homlokzat bal szélén, mind a nyugati homlokzat bal és jobb szélén új rizalitokat kapott, amelyek előtt oszlopokon nyugvó erkélyeket is kialakítottak. A kastély egészét új manzárdtetőzettel látták el, korábban (1866 után) csak a barokk kori szárny keleti homlokzatának középrizalitja, két sarokrizalitja és nyugati homlokzatának bal oldali rizalitja volt manzárdtetős kialakítású, de ekkor ezekre is új, magasabb manzárdtetőt húztak. A manzárdtetőben tetőablakokkal megvilágított emeletet alakítottak ki

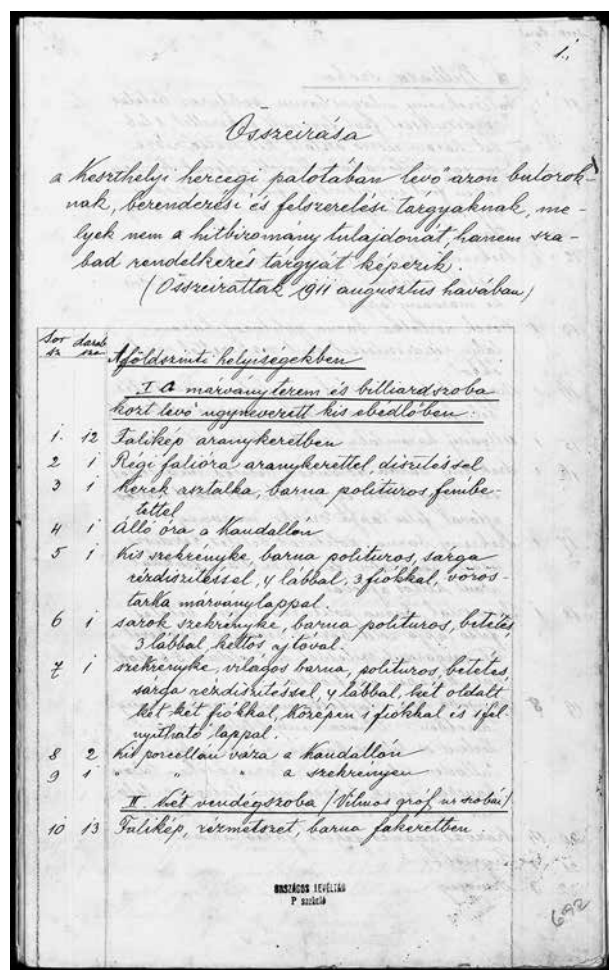

37. A nyugati homlokzat átépítéséről fennmaradt archív kép, 1885 körül. MNL OL P 240 – 1. t. – j alt. – No. 33.

szobákkal. A keszthelyi kastély új tornyának a mintája a drezdai Zwinger koronakapujának hagymasisakja lehetett – még a növényi díszítés is átvételre került –, míg az új, északi szárny nyolcszögű tornyai a bécsi Felső-Belvedere saroktornyaira hasonlítanak.

A szakipari munkákat főként osztrák cégek és iparosok végezték, helyi mesterek és iparosok kisebb megbízásokat kaptak. A festési munkákat a bécsi Chr. Jürs, az üvegesmunkákat Jos. Rantl W.&S., a bádогоzási munkákat a bécsi Karl Wiernsee, a lakatosmunkákat Ludwig Wilhelm, a csatornázási munkákat pedig a bécsi John Thomas Grumlick cégek végezték, az ajtókat, az ablakokat és a padlót pedig a Thüren-, Fenster-, & Fußboden Fabriks-Gesellschaft nevű cég szállította.¹¹⁹

A kapuk mindenütt új, neobarokk kovácsoltvas szárnyakat kaptak, ezeket Marton Lajos pozsonyi műlakatos készítette 1885 és 1887 között Haas és Paschkis rajzai alapján. A kastélyparkban elhelyezett öntött- és kovácsoltvas kandelábereket, valamint az erkélyrácsokat és a két dízlépcső – az ún. márványlépcső és az ekkor épült északi lépcsőház – új lépcsőrácsait Biró Antal bécsi műlakatos készítette 1887-ben. A barokk kori szárny ún. márványlépcsőházát – mint már említésre került – kibővítették

38. Az 1911-es leltár első oldala. MNL OL P 236 – IX. t. – 1911 alt. – Nr. 1 (94. nagydoboz, fol. 692.)

és átalakították, Köck Antal kőfaragó készített bele új lépcsőt carrarai márványból.¹²⁰

A további közreműködők Péczely Piroska tanulmányaiban már említésre kerültek. Az új rezidenciában az 1911-es leltár tanúsága szerint 114 helyiség sorakozott.¹²¹ A belső kialakítást, valamint a lakosztályok és a kiemelt terek berendezését a bécsi Portois és Fix szakcég végezte, amely sok különböző stílusú régi bútort szállított a keszthelyi kastély számára. Az új északi épületszárnyban az emeleten a vendégfogadás reprezentatív díszterei kaptak helyet, a kiforduló nyugati szárnyban mind a földszinten, mind az emeleten több helyiségből álló vendéglakosztályokat alakítottak ki, amelynek XV. Lajos stílusú (rokoko) teljes berendezését is a Portois és Fix végezte. Az alagsorban pedig a konyha és a műhelyek sorakoztak.¹²² Az új, historizáló szárny vendégfogadó terei közül a velencei tükörterem falait Boulle stílusában rézzel berakott és faragott faburkolatokkal díszítették. Ezen terem után a nagy és a kis bálterem következett, amelyeknek

a falain és mennyezetén hangszeres emblémákkal és puttókkal díszített neorokokó stukkódísz látható (38. kép).

Az északi oldalszárny és kiforduló nyugati szárnya által L alakban közrefogott területen egy az alagsorral egy járószinten lévő mélyebb udvar is

létesült, amelynek főként gazdasági funkciója volt, és amelyet külön kapun keresztül lehetett megközelíteni.

A keszthelyi kastély építészeti kialakítása ezen átépítést követően már nem változott jelentősen az épület 1948-as államosításáig.

JEGYZETEK

1 *Péczy Piroška*: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, Budapest 1958; *Péczy Piroška*: A keszthelyi Festetics-kastély (Műemlékeink). Budapest 1964; *Péczy Piroška*: A keszthelyi Festetics-kastély. Pannonia, Budapest 1968.

2 A jelen tanulmány tömörített, az új eredményeket kiemelő és tudományos apparátussal ellátott változata a következő publikációnak: *Virág Zsolt – Németh Nóra*: A keszthelyi Festetics-kastély története. In: *Virág Zsolt* szerk.: Keszthelyi Festetics-kastély – Helikon Kastélymúzeum. Várkastély Kiadó, Keszthely 2015, 32–89.

3 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltár (OL Budapest), P 235, Gersei Pethő család levéltára, Comitatus Zaladiensis, No. 805.

4 MNL OL P 235 Gersei Pethő család levéltára – Comitatus Zaladiensis – No. 865.

5 MNL OL P 235 Gersei Pethő család levéltára – Comitatus Zaladiensis – No. 899.

6 MNL OL P 235 Gersei Pethő család levéltára – Comitatus Zaladiensis – No. 1076.

7 Valamennyi, a tulajdonjogot igazoló és biztosító oklevéllel együtt. MNL OL P 235 Gersei Pethő család levéltára – Comitatus Zaladiensis – No. 1130.

8 MNL OL P 235 Gersei Pethő család levéltára – Comitatus Zaladiensis – No. 1156a.

9 *Csomortány Levente – Gömör J. – Rozman Viktor*: A keszthelyi Festetics-kastély jelenlegi helyreállítással érintett területeinek falfelületein végzendő roncsolásos falszövetvizsgálat műemléki tudományos dokumentációja. Előzetes jelentés. (Kézirat, 2013.)

10 „Vagyon Keszthelyen az Polgárvároson egy testmonialis ház, mely major ház volt és Bakó Farkas uramtul váltott ki a szent egyház ellenében, napnyugati út melynek is épületi és circumstentiai e képpen találtanak: ...” *Urbarialis Conscriptio Bonorum...* MNL OL P 276 Központi birtokigazgatás és gazdálkodások I – 1 – a. – 1688–1749 (1. doboz, fol. 8–18v)

11 *Tóth Sándor*: A keszthelyi Balatoni Múzeum középkori kőtára. In: Zalai Múzeum 2. Zalaegerszeg 1990, 153.

12 *Tóth i. m.* (11. j.) 161.

13 *Csomortány–Gömör–Rozman i. m.* (9. j.)

14 *Péczy i. m.* 1968 (1. j.) 31.

15 MNL OL P 274 Birtokigazgatással kapcsolatos iratok – II. – 7. j. – 3 – Nr. 2/73. Idézi: *Tóth i. m.* (11. j.) 153.

16 *Tóth i. m.* (11. j.) 161.

17 MNL OL T 3 – Nr. 4.

18 MNL OL T 3 – Nr. 5.

19 MNL OL T 3 – Nr. 20.

20 MNL OL T 3 – Nr. 31.

21 MNL OL T 3 – Nr. 40.

22 MNL OL T 3 – Nr. 276.

23 *Bél Mátyás*: Zala vármegye leírása. (Fordította: Szabó Béla.) In: *Káli Csaba* szerk.: Zala vármegye a XVIII–XIX. században két korabeli leírás alapján. In: Zalai Gyűjtemény 46. Zalaegerszeg 1999, 44–45.

24 MNL OL T 3 – Nr. 4.

25 MNL OL P 276 Központi birtokigazgatás és gazdálkodások – I – 1 – a. – 1688–1749 az uradalom egészére vonatkozó számadások 1749, Pénzbeli kifizetések (1. doboz, fol. 564v). Idézi: *Tóth i. m.* (11. j.) 161.

26 *Koppány Tibor*: A Balaton környékének műemlékei. (Művészettörténet–Műemlékvédelem, 3.) Budapest 1996, 50.

27 MNL OL T 3 – Nr. 5.

28 MNL OL T 3 – Nr. 20.

29 MNL OL T 3 – Nr. 31.

30 MNL OL T 3 – Nr. 40.

31 Keszthely, Balatoni Múzeum Térképtára, ltsz.: 75.525.

32 MNL OL T 3 – Nr. 32.

33 „Ansicht oder aufriss [Aufriss] der Kastellen, welches die gnädige Herrschaft gesinetin Kästhell Erbauen zu lassen” MNL OLOL T 3 – Nr. 32.

34 MNL OL P 240 – 1. tétel – a. altétel – Nr. 488.

35 MNL OL T 3 – Nr. 554.

36 MNL OL T 3 – Nr. 122 és 291.

37 *Szabó Dezső*: A herceg Festetics-család története. Budapest 1928, 171–172.

38 MNL OL T 3 – Nr. 284; Országos Széchényi Könyvtár (OSzK), Térképtár TK 520 és OSzK TK 702.

39 MNL OL T 3 – Nr. 334.

40 *Kurucz György*: Keszthely grófja. Festetics György. Budapest 2013, 265–266. és MTA BTK Művészettörténeti Intézet Levéltári Regesztá-gyűjteménye, A-I-47. Az Országos Levéltárban őrzött iratokról készült regeszták, a Festetics család iratai. 0022 cédula (OMF-Rozgonyi): „Inventar über... Keszthelyer Kastelln zu Ende October Anni 1782. Gut und brauchbare gefundene Mobilien”. MNL OL P 236 – 9. tétel – 1782 altétel (91. nagydoboz, fol. 506–577.)

41 „Inventar über... Keszthelyer Kastelln zu Ende October Anni 1782. Gut und brauchbare gefundene Mobilien”. fol. 507. MNL OL P 236 – 9. tétel – 1782 altétel. (91. nagydoboz, fol. 506–577.)

42 *Kurucz i. m.* (40. j.) 109.

43 „Inventar über... Keszthelyer Kastelln zu Ende October Anni 1782. Gut und brauchbare gefundene Mobilien”. MNL OL P 236 – 9. tétel – 1782 altétel (91. nagydoboz, fol. 506–577.)

44 Az alaprajzot először publikáló Péczy Piroška is megjegyezte, hogy „Erre az építkezésre okmányszerű adatok nincsenek, de mivel a ma is meglevő homlokzati rész és déli szárny beosztása még apró részleteiben is

egyezik a tervrajzzal, hihető, hogy az valóságos állapotot rögzít le." *Péczeley* i. m. 1968 (1. j.) 22.

45 MNL OL T 3 – Nr. 334.

46 „A Festetics Kastély 1812-ben.” Keszthely, Helikon Kastélymúzeum, C 2929, 24. sz. köteg.

47 Az alaprajzot először publikáló Péczeley Piroska is megjegyezte, hogy „[e]rre az építkezésre okmányszerű adatok nincsenek, de mivel a ma is meglevő homlokzati rész és déli szárny beosztása még apró részleteiben is egyezik a tervrajzzal, hihető, hogy az valóságos állapotot rögzít le.” *Péczeley* i. m. 1968 (1. j.) 22.

48 „Personalis status tabella, keszthelyi uradalom az 1796-os évről” MNL OL P 279 – 1795. év – Nr. 122.; *Koppány* i. m. (26. j.) 59.

49 *Koppány* i. m. (26. j.) 59.

50 „Grundriß des Keszthelyer Schlosses im ietzigen Stande 1812” MNL OL T 3 – Nr. 332–333.

51 MNL OL S 78 – 312. téka – 32. szelvény (1858.)

52 MNL OL T 3 – Nr. 554.

53 MNL OL P 274.

54 *Péczeley* i. m. 1958 (1. j.) 25.

55 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 242. kötet (1743) no. 10.

56 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 243. kötet (1794) no. 202.

57 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 243. kötet (1794) no. 300.

58 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 243. kötet (1794) no. 1097./3.

59 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 113.

60 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 590. Függerről legújabbban: Saur Allgemeines Künstlerlexikon XLVI. München–Leipzig 2005, 87–90. [Keszthely nincs említve.]

61 MNL OL P 279 – 2. sorozat – ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 590. Prokoppról l. *Pusztai László* in: *Szabolcsi Hedvig – Galavics Géza* szerk.: *Művészet Magyarországon 1780–1830. Kiállításkatalógus*, MTA–MNG Budapest 1980, 294–297. [Keszthely nincs említve.]

62 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 692.

63 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 887. Csak a feljegyzés maradt meg róla, az összeg nem. Szó szerint: „Fischer Márton bécsi képfaragás tudománybeli professzor úr megküldi Sebestyén úrnak a nála találatos képeknek taxája és nagysága specifikációját, mely is az protocollumhoz tétetik.” Fischer-ről legújabbban: Saur Allgemeines Künstlerlexikon XL. München–Leipzig 2004, 365. [Keszthely nincs említve, ebből az időszakból főleg osztrák művek.]

64 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 245. kötet (1795–96) no. 613.

65 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 246. kötet (1797) no. 242.

66 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 246. kötet (1797) no. 767.

67 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 246. kötet (1797) no. 1124.

68 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 246. kötet (1797) no. 767.

69 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 338.

70 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 1144.

71 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 1296.

72 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 1034.

73 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 249. kötet (1799) no. 1231., 1332.

74 *Péczeley* i. m. 1958 (1. j.) 36.

75 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 249. kötet (1799) no. 20.

76 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 249. kötet (1799) no. 505.

77 *Kurucz* i. m. (40. j.) 264.

78 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 250/5., 573. Idézi: *Péczeley* i. m. 1958 (1. j.) 26. Vö. Saur Allgemeines Künstlerlexikon XL. München–Leipzig 2004, 307.

79 MNL OL P 279 – 2. sorozat ülésjegyzők – 247. kötet (1798) no. 1361. Idézi: *Péczeley* i. m. 1958 (1. j.) 26.

80 MNL OL T 3 – Nr. 273–277.

81 *Velladics Márta – Virág Zsolt*: A gyulai Harruckern-Wenckheim–Almásy-kastély története. In: *Virág Zsolt* szerk.: *Gyulai Almásy-kastély Látogatóközpont*. Gyula 2015, 33, 35.

82 MNL OL P 274 Tisztartóság 1799. júl. 30. Idézi: *Kállay István*: A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet, 5.) Budapest 1980, 130.

83 MNL OL T 3 – Nr. 277.

84 MNL OL T 3 – Nr. 332–333.

85 Beschreibung von Keszthely. In: *Zeitschrift von und für Ungarn: zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*, 1. kötet. 1802, 186–189.

86 *Birkás Géza*: Francia utazók Magyarországon. In: *Acta Universitatis Szegediensis sectio Philologica*, tomus XVI. series nova T. II. Szeged 1948, 113.

87 *Richard Bright*: *Travels from Vienna Through Lower Hungary*. Archibald Constable & Co., Edinburgh 1818.

88 „Inventiert und gezeichnet F. Ladislaus 1811” MNL OL T 3 – Nr. 622.

89 *Bibó István*: A magyar építészeti szakirodalom kezdetei. In: *Zádor Anna – Szabolcsi Hedvig* szerk.: *Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok*. Budapest 1978, 101–102.

90 MNL OL S 68, No. 192. Felirata: „Ein Theil der Keszthelyer Schloss-Bau-Anlage”.

91 „Mappa fundorum intra villanorum oppidi Keszthely ad illustrisimum dominum comitem Ladislaum Festetics de Tolna” OSzK TK, 1305.

92 OSzK Kisnyomtatványtár Metszet 45e/505

93 MNL OL S 78 – 312. téka – 32. szelvény, 1858.

94 „in dem kleinen Kastell Gebäude ins Schlosses zu Keszthely” MNL OL P 274 – 12. tétel – a altétel (289 doboz, fol. 631–764).

95 MNL OL P 274 központi birtokigazgatás és gazdálkodás birtokigazgatással kapcsolatos iratok (289 doboz, fol. 747) Csesznák László elnök, Lukács János mb. felügyelő, Eberhardt József számvevő, Wolf Frigyes titoknok levele (I.) Taszilónak, Keszthely, 1866. dec. 6.

96 MNL OL T 3 – Nr. 554.

97 *Sisa József*: Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora. Budapest 2007, 185–186, 304.

98 MNL OL P 236 – 1. tétel – 11. altétel – No. 146. Friedrich Flohr levele Festetics (II.) Györgyné Erdődy Eugénianak, Bécs, 1859. jún. 4.

99 „A keszthelyi grófi kastélyról Metzl Kamill akkori grófi szakács által 1871. évben készített ceruzarajzról Timár Rózi fényképész által 1942. nov. hóban készített fénykép. Kelet felé néző utcai front.” Keszthely, Helikon Kastélymúzeum, C 2907, 53. sz. köteg.

100 Keszthely, Helikon Kastélymúzeum, C 2907, 53. sz. köteg.

101 „Keszthelyi urasági kastélyban lévő házi butor és különbféle eszköz leltár 1862/63 186/6 és 186/6 h évekre.” MNL OL P 236 – 9. tétel – 1867 altétel – No. 1. (98. kötet, fol. 378–394.)

102 MNL OL P 235 Gersei Pethő család leltára – 13. tétel – Majoratus No. 432., 433. idézi: Szabó i. m. 355., 387. (37. j.).

103 MNL OL P 252 – 7. tétel (2. nagydoboz, kihirdetett másolat 3 példányban fol. 131–139.), pótvégrendelet (2. nagydoboz fol. 141–145).

104 Sisa i. m. 2007 (97. j.) 272–273.

105 Uo. 308.

106 Victor Rumpelmayer, Architektenlexikon, Wien 1770–1945. Elérhető online az Architekturzentrum, Wien honlapjáról: architektenlexikon.at/de/1236.htm (utoljára letöltve: 2016. 03. 29.)

107 MNL OL T 3 – Nr. 544–553; szignálatlan: Nr. 544.

108 MNL OL T 3 – Nr. 546, 548, 553.

109 Budapest, Forster Központ, Tervtár 4025, 8410.

110 MNL OL T 3 – Nr. 277.

111 „Vertrag über die Baumeister-Arbeiten” MNL OL P 274 Központi birtokigazgatás és gazdálkodás – XII. Építkezések – a., a Keszthelyi kastély építkezései. (287. doboz, fol. 3–10.)

112 Oskar Laske, Architektenlexikon, Wien 1770–1945. Elérhető online az Architekturzentrum, Wien honlapjáról: architektenlexikon.at/de/351.htm (utoljára letöltve: 2016. 03. 29.)

113 „Vertrag über die Baumeister-Arbeiten” MNL OL P 274 Központi birtokigazgatás és gazdálkodás – XII. Építkezések – a., a Keszthelyi kastély építkezései (287. doboz fol. 3–10.); „Bedingnisheft der Baumeister-Arbeiten” (uo. fol. 11–14.). Aláíratlan verzió: „Vertrag über die Baumeister-Arbeiten (uo. 288. doboz 229–236.) f. Bedingnisheft der Baumeister-Arbeiten. (uo. fol. 237–246.)

114 „A keszthelyi grófi palota építési költsége az építés kezdetétől 1889. jan. 1-ig, pótlólag 1889. júl. 1-ig 1890. dec. 31-ig.” MNL OL P 274 központi birtokigazgatás és gazdálkodás birtokigazgatással kapcsolatos iratok – XII. tétel – a altétel építkezési iratok. (286. doboz fol. 249v–251.)

115 Péczely i. m. 1968 (1. j.) 25.

116 [Rövid hír] Keszthely, 1887. október 23. 2.

117 „A keszthelyi grófi palota építési költsége az építés kezdetétől 1889. jan. 1-ig, pótlólag 1889. júl. 1-ig 1890. dec. 31-ig.” MNL OL P 274 központi birtokigazgatás és gazdálkodás birtokigazgatással kapcsolatos iratok – XII. tétel – a altétel építkezési iratok. (286. doboz fol. 249v–251.)

118 A keszthelyi kastély. Vasárnapi Ujság XL. évf. 1893, 42. szám, 702.

119 MNL OL P 274 – XII. tétel – a (287. doboz)

120 Péczely i. m. 1958 (1. j.) 57.

121 „A keszthelyi hercegi kastélyban lévő azon bútorok és felszerelési tárgyak összeírása, melyek nem hitbizományiak, hanem szabad rendelkezés tárgyát képezik, felvéve 1911. aug.” MNL OL P 236 – 9. tétel – 1911 altétel – Nr. 1. (94. nagydoboz, fol. 692–703.)

122 Sisa i. m. 2007 (97. j.) 209.

CONSTRUCTION HISTORY OF THE FESTETICS PALACE OF KESZTHELY IN THE LIGHT OF NEW RESEARCH

As recent researches in archives, map libraries and the physical building have revealed, the Festetics palace of Keszthely was built in three main periods, and between the second and the third phases a major reconstruction can also be identified. The approximately rectangular eastern main wing was built during the proprietorship of Kristóf Festetics in 1745 and 1750 in baroque style. It is not yet known who designed this phase of construction, but the finishing touches were done with manorial master builder Kristóf Hoffstedter playing an important role. Though the surviving plans suggest that on several occasions the idea of extending the building to a U shape was considered, an asymmetrical L-shaped southern wing was eventually built during Count György (I) Festetics between 1792 and 1804 with its outward-turning section as the library wing. The neo-classical late baroque style addition was based on the logic of Kristóf Hoffstedter's earlier plans. In 1866 Tasziló (I) Festetics had the residence modified in historicist style, after plans most probably made by the Viennese architect Friedrich Flohr who also supervised the construction. The current form of the palace emerged during the proprietorship of Count (later Prince) Tasziló (II) Festetics in 1883–87 under the aegis of historicism, in revived baroque and rococo styles.

That was when the northern L-shaped wing was added, to complete one of the largest aristocratic Hungarian mansions. The plans of reconstruction and extension were made by the Viennese architect Victor Rumpelmayer under the guidance of the owner. Nine plan drawings in ink survive in the archive. After the death of the architect in 1885 construction went on under the supervision of Viennese architects and building contractors Gustav Haas and Maximilian Paschkis. The building contractor was the firm of Oskar Laske. For the interior design and the decoration of the suites and central spaces the Viennese Portois and Fix company was contracted.

VIRÁG Zsolt művészettörténész / art historian, Magyar Kastélyprogram Nonprofit Kft. virag.zsolt@kastely-programkft.hu

NÉMETH Nóra művészettörténész / art historian, naemeth.nora@mailbox.hu

Kulcsszavak: kastély, barokk, historizmus, Keszthely, Festetics család, Hoffstedter Kristóf, Victor Rumpelmayer, Portois és Fix (Bécs) / *Keywords:* castle, baroque, historicism, Keszthely, Festetics family, Kristóf Hoffstedter, Victor Rumpelmayer, Portois & Fix (Vienna)